

מאמר מערכת

נחמת רבי עקיבא

"על זה היה דוה ליבינו על
אלה חשכו ענינו על הר ציון
ששמים שועלים הלכו בו".
איכה ה'ז

בסוף מסכת מכות מובא מעשה:

"ר"ג ורבי אלעזר בן עזריה ורבי יהושע ורבי עקיבא מהלכין בדרך... שוב פעם אחת היו עולין לירושלים, כיון שהגיעו להר הצופים קרעו בגדיהם. כיון שהגיעו להר הבית, ראו שועל שיצא מבית קדשי הקדשים, התחילו הן בוכין ור"ע מצחק. אמרו לו, מפני מה אתה מצחק? אמר להם: מפני מה אתם בוכים? אמרו לו, מקום שכתוב בו 'והזר הקרב יומת' ועכשיו שועלים הלכו בו ולא נבכה? אמר להן, לכך אני מצחק, דכתיב 'ואעידה לי עדים נאמנים את אוריה הכהן ואת זכריה בן יברכיהו', וכי מה ענין אוריה אצל זכריה? אוריה במקדש ראשון וזכריה במקדש שני, אלא תלה הכתוב נבואתו של זכריה בנבואתו של אוריה, באוריה כתיב 'לכן בגללכם ציון שדה תחרש', בזכריה כתיב 'עוד ישבו זקנים וזקנות ברחובות ירושלים', עד שלא נתקיימה נבואתו של אוריה הייתי מתיירא שלא תתקיים נבואתו של זכריה, עכשיו שנתקיימה נבואתו של אוריה בידוע שנבואתו של זכריה מתקיימת. בלשון הזה אמרו לו עקיבא, נחמתנו עקיבא, נחמתנו".

נחמה זו צריך ביאור מה טיבה, כלום מעתה סברו שאין להתאבל על ירושלים. ורבי עקיבא עצמו כלום לכך נתכוון. ועוד קשה, דלכאורה נחמת ר"ע אינה מן הענין, דהם בכו על שבמקום שנאמר הזר הקרב יומת שועלים הלכו בו, והוא משיבם שכשם שנתקיים ציון שדה תחרש כך יתקיים עוד ישבו זקנים וכו'.

וראיתי שכבר עמד על זה מהרש"א שם, דלכאורה הנביא עצמו היה מיצר על כך ואומר "על זה היה דוה ליבינו וכו' על הר ציון ששמים שועלים הלכו בו". וא"כ מה ראה ר"ע לכך. ותירץ, שאמנם הנביא היה מיצר על סילוק וגלות השכינה, אבל ר"ע ראה שחביריו מצירים על שהמקום שמים, ושועלים מהלכים בו, גרידא. ועל זה ניחם אותם דאדרבא טוב שכך, שהולכים בו שועלים ולא יישבו בו עכו"ם, דבזה יש ראייה שיבנה במהרה, שהרי נבואת אוריה "לכן בגללכם ציון שדה תחרש" פירושה שלא יהיה לעכו"ם נוח לשבת בציון וכו'. ע"ש. ובימינו צריך פירוש לפירוש, שהרי נתקיים בנו שפחה כי תירש גבירתה ועבד יושב בפנים והאדון לבר.

והנה ר"ע מדבר על נבואת אוריה שנתקיימה "ציון שדה תחרש". דבר זה ידוע שנעשתה על ידי טורנוסרופוס, הנציב הרומי של יהודה, ושר צבאו של אדריינוס בעקבות המרד הגדול שפרץ בימיו של אדריינוס שניסה לבנות בירושלים במקום בית המקדש בית ע"ז

ליופיטר ולהסיב את שמה של ירושלים ל"אליה קפיטולינה", ומשנתקל בהתנגדות חריפה ומרד שנקרא "מרד בר כוכבה", לקח לו כמה שנים לדכא את המרד עד שהחריב את ביתר, וכל זה היה בימיו של רבי עקיבא עצמו [ראה ירושלמי תענית ד,ה. ולא נפלא ולא רחוק שאותם י"ב אלף תלמידי ר"ע באותה תקופה מתו, ור"ע ברוח קדשו תלה מיתתם בעוון אי כבוד שנהגו זב"ז]. וחרבן ביתר היה נ"ב שנה אחר חרבן בית שני [ירו' שם]. ואם בכל זאת מספרים שראו שועל יוצא וכו' ועל חרבן וכו'. משמע שהיה הכל חרב. אמנם כבר נכתב שאדריינוס מת כשלוש שנים בלבד אחר שהחריב את ביתר, ונשאר המקום שמם זמן רב אחר כך, וכנראה אחר מיתת אדריינוס חרש טרנוסרופוס את ההיכל¹. והנה כיון שראה רבי עקיבא שלא הצליחו מעשיו של אדריינוס, ונתקיימה האחרונה שבנבואות הרעות "לכן בגללכם ציון שדה תחרש", [שכאמור ראה בה ר"ע שאכן "בגללכם" הוא במיתת תלמידיו, כאמור], והיה זה פלא גדול, מה ראה טרנוסרופוס לחרוש את ההיכל, אם לא כדי לקיים את האחרונה שבנבואות הרעות, לכן שמח רבי עקיבא, שכן מעתה ודאי יתקיימו גם יתר הנבואות שהם מעתה לטובה, "עוד ישבו זקנים" וכו'. [הנציבות הרומית באותה תקופה לא התירה ליהודים לשבת בירושלים כידוע]. ולאותה תקופה ולאותם ימים היה בזה נחמה גדולה ודאי, כי צער ואבלות החרבן היה ספוג בעצמותיהם, חוץ ממה שחוו על בשרם וראו בעניהם. ורבי עקיבא לא בא להפיג את צער החרבן וגלות השכינה כלל, אלא בא לומר שיש לראות בקיום הנבואה הרעה אות לטובה, שמעתה תמו הנבואות הרעות על ירושלים. ולכן לא ענה להם רבי עקיבא תשובה ממין הטוענה כלל, אלא בא ללמד שגם בהתגשמות של נבואה רעה יש לראות אות לטובה ונחמה, כי הוא מעשה ה' יתברך, והתגשמות הנבואות אשר דיבר ביד נביאיו. כמבואר.

ותפילה לפני שוכן מעונה: ראה עוני עירך ציון וירושלים עקרה. אנא השיב שכינתך לתוכה מהרה. נחם עם דל רווי מהמורה. בזכות אבות ראשונים כסה על כל פשעים אהבה. ואת רוח הטומאת תעביר מן הארץ ותלבישנו רוח טהרה. אמן.

גליון 37 עוסק:

הא. שו"ת ממו"ר הגרש"מ עמאר שליט"א בענין קדושת שביעית בחוהבא וקאת.

ב. בענין שביעית בעצמים שנמכרו לגוי. מהגאון רבי אליהו לוי שליט"א.

ג. גבולות הר הבית הדרומיים. מאת הרב דוד אביטן שליט"א.

ד. המשך מאמרו של הרב אהרן בוארון שליט"א בענין הפרשת תרו"מ ע"י משגיחים.

בייקרא דאורייתא המערכת

¹ כיון שהקיסרות ברומי נהפכה לנוצרית והם ראו סמל בהשאת ירושלים שממה. וגם ראו שבניית המקום גורמת למהומות. וראה קו' עבודת מקדש למהרי"ץ חיות פרק ג', שאע"פ שטיטוס החריב את המקדש, טרנוסרופוס חרש אותו כליל, כדי שלא ידעו את מקום המזבח וכו'. ע"ש. ואינו מוכרח, כי נאמר שחרש את ההיכל ולא את מקום המזבח. וגם לענ"ד לא עשה כן אלא לבנות את המקום המקודש, ולא ברור שהעלים כליל את היסודות. וזכורני שבוה"ק כתוב שהיסודות קיימים.

מו"ר הגאון רבי שלמה משה עמאר שליט"א
חבר ביה"ד הגדול וחבר מועצת הרה"ר לישראל

בענין קדושת שביעית בקאת ובחחובה*

בעהית"ש בשלישי בשבת ארבעה עשר יום לסיון התשס"א

ולחיבת הרב הכותב ולאות שעיינתי בדבריו כי נעמו לי, אזכיר ממה שראיתי בספרו זה בסימן ל"ז, שם דן בעלי הקאת (גת) שלועסים אותם, האם זה נחשב כאכילה ויש בהם קדושת שביעית, או כיון שאין הן מאכל כל אדם כי רק בקהלות תימן נהגו ללעוס אותם, א"כ חשיבי כרפואה שאינה שוה בכל אדם, וע"כ אין קדושת שביעית חלה עליה, וכדאמרו בסוכה (מ' סוף ע"א) לאכלה ולא למלוגמא (ומ"ש שם לדון בה מדין ספיחין, הנה זה ידוע שהעלים הנ"ל הם עלי אילן). וכתב דלעיל בדין צמח מרפא העלה שכל צמח שאינו ראוי לאכילה או לתיבול, ואינו עומד לבהמה אלא לרפואה אין לו שביעית, דאינו שוה לכולכם, שאינו ראוי אלא לחולים, אבל בזה מכוונים לתוספת בריאות וכוח, חשוב ראוי לכל, דגם בריאים לועסים אותו, וע"כ שביעית נוהגת בו. ומה שהאנשים משאר העדות בדלים ממנו, היינו משום שלא הורגלו בו. הגע עצמך וכי עשב ממני האוכלין שאינו ידוע רק אצל עדות מסוימות, ולא גרא מסיאה ואזוב דמהני להו מחשבה.

עו"כ באות ב' שם, דבמשנה שביעית (פ"ז מ"ו) תנן: הורד והכפר והקטף והלוטם יש להם שביעית ולדמיהן שביעית. ר"ש אומר אין לקטף שביעית מפני שאינו פרי. והרמב"ם (פ"ז הי"ט) כתב: הקטף הוא שרף היוצא מן האילנות מהעלים ומהעיקרים אין לו שביעית, והיוצא מהפגים יש לו ולדמיו שביעית. בד"א באילן מאכל, אבל אילן סרק גם היוצא מהעלים והעיקרים כפרי שלהם ויש לו ולדמיו שביעית. וכתב ללמוד מהשרף לעלי הגת, שאפילו שאינן אלא למציצה בעלמא חלק מהם נבלע בגוף האדם ונהנים ויש בהן קדו"ש, דגם השרף היוצא מאילנות סרק אינו אוכל חשוב אצל רוב בני אדם ומ"מ יש לו שביעית (ולא פירש מניין לו שאינו אוכל אצל רוב בני"א. הכותב), ולא דמי לטבאק שדנו בו אם יש בו קדו"ש, דש"ה שיש אומרים שהוא מאוס, משא"כ בני"ד.

* מאמר זה נכתב כהקדמה לספרו של ידידינו הרה"ג רבי יחזקאל מוצפי שליט"א העומד לצאת בקרוב. ועוסק באותו נושא שהתחיל לכתוב בו מו"ר שליט"א בגליון הקודם, וכאן הוא לפנינו ערוך ומתחיל מחדש.

ולהלן באות ג' ואילך, שהביא מדברי רבנים חשובים שדנו בזה, והוא נר"נ בדבריהם כי ה' הטובה עליו, ובסוף דבריו העלה דנראה דעלי הגת נוהגים בו כל דיני שביעית, ויש בהם קדר"ש ואיסור סחורה.

והנה בימים אלו קיבלתי שאלה למעשה מהמכון למצוות התלויות בארץ, בענין צמח החוחובה שמיצרים ממנו משחות ותמרוקים, ושאלו אם גדל בשביעית האם יש בו קדושת שביעית, ואם מותר ליצר משחות וכיו"ב מהצמח שגדל בשביעית, ואם מותר לסחור בהם. והואיל ושני הדברים הנ"ל אנו דנים בענין קדושת שביעית אם חלה עליהם או לא, אשנה פרק זה ביסודיות בס"ד, וכפי שתשיג ידי יד כהה, וא-ל אמת ינחנו בדרך אמת לעד.

והנה בריש פרק שביעי דשביעית תנן: כלל גדול אמרו בשביעית, כל שהוא מאכל אדם ומאכל בהמה וממין הצובעים ואינו מתקיים בארץ, יש לו שביעית ולדמיו שביעית, יש לו ביעור ולדמיו ביעור וכו'. ובמשנה ב' תנן: ועוד כלל אחר אמרו, כל שאינו מאכל אדם ומאכל בהמה וממין הצובעין ומתקיים בארץ, יש לו שביעית ולדמיו שביעית, אין לו ביעור ואין לדמיו ביעור, ואיזה הוא וכו', ע"כ. ופירש הר"ב שם (סוף מ"א): יש לו שביעית, קדושת שביעית נוהגת בהם שלא להפסידם ושלא לעשות בהם סחורה. וכן פסק הרמב"ם ז"ל בפ"ז מה' שמיטה ויובל (ה"ג), וז"ל: כלל גדול אמרו בשביעית, כל שהוא מאכל אדם וכו' אם אינו מתקיים בארץ יש לו שביעית וכו' וחייב בביעור וכו'. ואם היה מתקיים בארץ וכו' אעפ"י שיש לו שביעית וכו' אין לו ביעור וכו' שהרי מתקיים בארץ, אלא נהנין ממנו וצובעין בו עד ר"ה. עו"כ שם (הלכה י"ד): וכל שאינו מיוחד לא למאכל אדם ולא למאכל בהמה ואינו ממין הצובעים, הואיל ואינו לעצים יש לו שביעית ולדמיו שביעית, אבל אין לו ביעור אעפ"י שאינו מתקיים בארץ אלא נהנין בו ובדמיו עד ר"ה, כגון וכו'. עכ"ל.

נמצאנו למדים דגם דבר שאינו מאכל אדם וגם לא מאכל בהמה, חלה עליו קדושת שביעית, ואפילו אם אינו ממין הצובעים ג"כ. והרמב"ם הגדיר את הענין, שכל שאינו עצים חלה עליו קדושת שביעית, ומה שמוגדר בגדר עצים לא חלה עליו קדושה. וההסבר לזה הוא משום שהתורה אמרה והיתה שבת הארץ לכם לאכלה, ודרשו רבותינו ז"ל לכם לכל צרכיכם, אך בעינן שהלכם יהיה דומיא דלאכלה, מה אכילה הנאתה וביעורה שוים, שכשאוכלים נהנים ובאותו זמן הוא מתבער, ה"נ מותר להשתמש בפירות וצמחים הקדושים בקדושת שביעית בכל השמושים שהנאתן וביעורם שוים, כגון הדלקת הנר שבשעה שמדליקין מתחיל ביעורו של השמן, ובאותו זמן ממש נהנים לאורו. משא"כ העצים דסתמן עומדים להסקה, לאפות פת ולבשל הקדרה, ותחילה נשרפין ומתבערים, ורק אחרי שנעשים גחלים אז אופים ומבשלים בהם, ואין הנאתן וביעורן שוין, וע"כ לא חלה עליהן קדושת שביעית.

ושרש הדברים הוא בגמרא דסוכה, דתנן התם (ל"ט ע"א): הלוקח לולב מחבירו בשביעית נותן לו אתרוג במתנה, לפי שאין רשאי ללוקחו בשביעית. ובגמרא שם שאלו וליתב ליה בהדיא, לפי שאין מוסרין דמי שביעית לעם הארץ, דתניא אין מוסרין דמי שביעית לע"ה יותר ממזון ג' סעודות, ואם מסר יאמר הרי מעות הללו יהיו מחוללין על פירות שיש לי בתוך ביתי, ובא ואוכלן בקדושת שביעית. בד"א בלוקח מן המופקר, אבל לוקח מן המשומר (פירש"י ז"ל ששדה זו משומרת בגדר ופתח נעול) אפילו בכחצי איסור אסור. עוד שאלו בגמרא (שם ע"ב) אי הכי לולב נמי, ומשני בלולב בר ששית הנכנס לשביעית הוא, אי הכי אתרוג נמי בת ששית הנכנסת לשביעית, אתרוג בתר לקיטה אזלינן (כמו ירק). וע"ש שנחלקו בזה תנאים. ולהלן (מ' ע"א) אמרו: ורבותינו שבאושא נמנו ואמרו בין למעשר בין לשביעית בתר לקיטה. ופירש"י ז"ל שם דתנא דמתניתין סבר כהאי תנא. עוד שאלו שם, טעמא דלולב בר ששית, הא דשביעית קדוש, אמאי עצים בעלמא הוא, ועצים אין בהם קדושת שביעית, דתניא עלי קנים ועלי גפנים שגבבן לחבא (מחבא), ליקטן לעצים אין בהם משום קדושת שביעית, ומשני שאני התם דאמר קרא לכם יהיה לאכלה, לכם דומיא דלאכלה מי שהנאתו וביעורו שוה, יצאו עצים שהנאתן אחר ביעורן, ופירש"י ז"ל דעצי הסקה משנעשו גחלים אופים בהם, אבל לולב עיקר הנאתו לכבד בו את הבית והוא שעת ביעורו וקלקולו ודמי להנאת אכילה, ועלי קנים וגפנים קיימי להכי ולהכי, הלכך בתר מחשבה אזלי. עכ"ל. עוד שאלו בגמ' שם: והא איכא עצים דמשחן דהנאתן וביעורן שוה, אמר רבא סתם עצים להסקה עומדים. ופירש"י ז"ל שהוא עץ שמן שמדליקין בעץ עצמו להאיר כמו באבוקות, והוי הנאתו וביעורו בשוה, לימא השתא מיהא אם ליקטן להדלקת אורה דנהגא בהו שביעית. עכ"ל. ור"ח ז"ל שם פירש: דמשחן, שמתחממים בהם, כמו שתירגם ולא יחס לו, ולא שחין ליה. נמצאת הנאתן ועת ביעורן שוה, ולמה אין קדושת שביעית חלה עליהן. ומשני סתם עצים להסקה עומדים, לאפוקי לולב דלאו להסקה עומד והנאתו בעת ביעורו, לפיכך יש בו קדושת שביעית, ומשום דבן ששית שנכנס לשביעית שרי לזבוגי. עכ"ל.

נמצא דהטעם דאין קדושת שביעית חלה על העצים הוא משום דאין הנאתן וביעורן שוה, ואנן בעינן לכם דומיא דלאכלה, שכל שמוש שמשתמש בו תהיה הנאתו וביעורו בשוה, כמו האכילה, וכיון דסתם עצים קיימי להסקה, ע"כ לא חלה עליהם קדושת שביעית דביעורם קודם להנאתן, ונהפכו העצים לדוגמא לכל דבר דאין חלה עליו קדושת שביעית. וזהו שכתב הרמב"ם (פ"ז הי"ד) וכל שאינו מיוחד לא למאכל אדם ולא למאכל בהמה ואינו ממין הצובעים, הואיל ואינו לעצים יש לו שביעית ולדמיו שביעית. עכ"ל. דזה הגדר לדעת אם עלה עליו קדושת שביעית אם לאו, אם הוא דומה לעצים, אין קדושת שביעית חלה עליו, אבל אם אינו כעצים חלה עליו קדושת שביעית.

ומעתה נחזי אנן בצמח החוחובה, דשאלו אם חלה עליו קדושת שביעית, ואם מותר ליצר ממנו משחה ושאר תמרוקים, ועיקר שאלה זו תלויה בבירור הענין אם הנאתו של הצמח הזה שוה לביעורו דומיא דאכילה, או לא. וראיתי למעלת הרב השואל נר"ו², בד"ה והנה הכלל הראשון נלמד וכו', שכתב דהיה מקום לומר שבצמח זה אין הנאתו וביעורו שוים, שהביעור הוא בזמן ייצור המשחה וכדו', וההנאה הוא בזמן המריחה שמורח אותה משחה על עור בשרו. ושוב כתב דיש מקום לדון ולומר שמא בעשיית שמן החוחובה, המיצוי הוא רק מהצמח בלי שום תוספת, וא"כ עדיין אינו מבוער, ורק בזמן מריחתו מבער והוי הנאתו וביעורו שוה, ואע"ג דההנאה באה אחר זמן המריחה, מ"מ מיד מתרענן העור, והגם שאפשר שיש מעט זמן ביניהם א"א לצמצם עד עדי כך, וכמ"ש בספרי דשביתת שדה וכו'. עכ"ד.

ולענ"ד נראה פשוט דחשיב ביעורו והנאתו שוים, משום דיצור המשחה מן הצמח הזה לא חשיבא ביעור כלל ועיקר, דביעורו היינו קילקולו, כמו בעצים שנשרפים וכבר לא נקראים עצים, ולא ראויים לשום דבר משימושי העצים, כי כבר נהפכו לגחלים, רק אז נהנים מהם לאפיה ובישול, וע"כ אמרו בגמרא שביעורם קודם להנאתם. וכן נמי בין שנתנו על הפישתן לשרותו, שמיד מתקלקל, והיינו ביעורו. ועיין בפירש"י ז"ל בסוכה (מ' ע"א) ד"ה יצאו עצי הסקה, שכתב: אבל לולב עיקר הנאתו לכבד הבית והוא שעת ביעורו וקלקולו. ע"ש. אבל אסיפת המשחה מתוך צמח החוחובה והדומה לו, אין זה קלקול אלא תיקון, שמכינו ומכשירו שישתמשו בו בקלות ובנוחות, ואין זה נחשב לביעור. ודומה הדבר למי שמקלף ירקות ומבשלם דודאי לא ס"ד להחשיב את זה לביעור, אלא הביעור הוא כשאוכל אותם, ואז הוא גם הזמן שנהנה מהם, והו"ל ביעורו והנאתו שוים, וה"נ זמן ביעורו הוא בעת שמורח המשחה על עור ידיו ורגליו, וכיוצ"ב, ואז הוא זמן הנאתו ג"כ ושוים הם, ודומה לאכילה. וגם אם מערבים בו חמרים אחרים לשפרו ולהרבות תועלתו, או לשמרו וכל כיוצ"ב, אין בכך כלום, ולא כמשמעות דברי כב' הרב השואל נר"ו, דגם בבישול מוסיפים מלח ותבלינים וצבעי מאכל וחומר מיצב וכיוצ"ב, ואין אומר ואין דברים, ואין מי שיעלה בדעתו לאסור את זה או להחשיבו למבוער ע"כ, והכא נמי לא שנא. ולכאורה גם במיני הצובעים מסתמא מבשלים אותם קליפין וצמחים, ועושים מהם צבע לצבוע בו שערות ובגדים ושאר ענינים, וזה מותר, משום דהכנת הצבע לא חשיבא ביעור, אלא הכנת החומר להשתמש בו כראוי לו.

וז"ל הרמב"ם ז"ל פ"ה מהל' שמיטה ה"ט: לצביעה כיצד, דברים שדרכן לצבוע בהן אע"פ שהן מאכלי אדם צובעין בהם לאדם, אבל אין צובעין לבהמה מפירות שביעית, אפילו מאכלי בהמה, שאין קדושת שביעית חלה על צבעי בהמה. עכ"ל. ובדרך אמונה (אות נ"ז) כתב בשם החזון איש בשביעית (סימן י"ג), כגון צביעת גופו ושערו או

² נדפס בגליון הקודם מעמ' 9 ואילך.

בגדיו וכלי תשמישו. וע"ש בציון ההלכה (אות ק"א) שהתוס' הר"ש משנן בתו"כ פ' בהר פ"א נסתפק אם דוקא כנשים הכוחלות או כמי שצבע זקנו וראשו, או שגם צביעת בגדיו נקרא לצורך אדם. עו"כ שם וז"ל: וברש"י ב"ק ק' סוף ע"א נראה דס"ל דצביעת בגדיו אסור, ובמאירי שם חלק ע"ז. ע"ש. עכ"ל [וכנראה שכונתו לרש"י בסוף דף ק"א ע"א. יע"ש. ויש עוד לדון בכל זה]. ועכ"פ חזינן דלצבוע שערו או לכחול העינים שרי אליבא דכו"ע, ופשוט דאין דרך לצבוע שערות הראש או לכחול העין אא"כ יכינו הצבע לבדו, וכדרך העולם שמיצרים צבעים ומניחים אותו בצנצנת או כלי אחר, ומשתמשים בו לפי הצורך, וה"נ יכינו המשחה מן הצמח ההוא, ויניחו אותו בשפופרת או שאר כלים, וישתמשו בו לפי הצורך, ולא נקרא שביעורו קודם להנאתו, כי ההכנה לא נקראת ביעור. ועיין ברש"י (ב"ק ק"א סוף ע"א) ד"ה יצאו עצים, שכתב: אבל מיני צבעים בשעת רתיחת היורה כלה השורש וקולט הצבע, נמצאו הנאתו וביעורו שוה, הלכך חיילא עלייהו שביעית. עכ"ל. ואע"ג דהיה אפשר לפרש דקולט הצבע היינו שהמים או שאר נוזלים קולטים את הצבע מן השורשים המתבשלים בהם ונהפכים לצבע, אך יותר נראה דר"ל שמבשלים השורשים ביורה ביחד עם הבגדים, והבגדים או הבדים הם קולטים הצבע תוך כדי הכילוי של השורשים, ונמצאו שביעורו והנאתו שוה. וכך הבינו התוס' בדברי רש"י ז"ל הנ"ל, וכמ"ש במסכת סוכה (מ' ע"א) ד"ה יצאו משרה וכו', וז"ל בסוף הדיבור: ובקונטרס פי' שם דמיני צבעים וכו'. ע"ש. וגם לפי זה לא קשה מידי, דאה"נ בשביל לצבוע בגד וכיוצ"ב שייך בבישול תוך היורה, ובזה קאמר דקליטת הצבע בבגד נעשית עם ביעור השורש, ושיום הם, דבזה לא נעשים המים לצבע, רק תפקידם לצבוע הבגד ותו לא מידי. אבל צביעת שערות וכיו"ב בודאי דלא שייך אלא ע"י הכנת צבע תחילה, וע"כ דההכנה לא חשיבא ביעור כלל ועיקר, אלא הויה כהכנת האוכל, והכא נמי בהכנת המשחה מחוובה, לא הויה ביעור, דלא מבעיא שאינה מתקלקלת בזה, אלא אדרבה משביחה ומכינה שתהיה מוכנה לשימוש בקלות, וביעור הוא כשמורח המשחה על עור בשרו, ואז היא הנאתו גם כן. וכן יש ללמוד ממה שדנו חכמי דורנו בענין הסבון שעשו אותו מצמחים של שביעית, או שיש בו שמן של שביעית, אם מותר להתרחץ בו, ולא אמר אדם שהכנת הסבון אסורה משום דהנאתו וביעורו לא שוה.

עוד יש ללמוד כן בהכנת השמן למאכל ולהדליק בו אור להאיר וכו', שכותשין הזיתים ועוצרין אותן בבית הבד ועוברין תהליך שלם כדי להפריש מהן שמן, ושומרים השמן בכלים כדי להשתמש בו לעת מצא. וכן ביין שדורכין וסוחטין הענבים ומסננין אותן ושומרים היין לקידוש ולשאר צרכים, וזה דרך הנאתו ודרך שימוש, והכי נמי לא שנא, ופשוט הוא.

וראיתי לכב' הרב השואל נר"ו שהעיר תוך דבריו על הגאון הר"נ קרליץ שלט"א בספרו חוט השני, שאסר להתרחץ בסבון של שביעית, משום דהסבון מתבער

ומתכלה בשעה שסכים אותו על הגוף, והנאתו היא רק אחר השטיפה במים ונמצא דביעורו קודם להנאתו. והרב הכותב העיר בהאי לישנא: ולענ"ד יש להעיר שהרי שטיפת הגוף איננה ההנאה אלא השלמת התוצאה של ההנאה, כיון שההנאה היא הנקיון, והוא נעשה בזמן הסיכה שמנקה את גופו, רק שאין טעם להשאר נקי עם הסבון, לכן הוא מורידו, אך הנאתו היא מהנקיון והורדת הלכלוך והשומן שמתבצע בזמן הסיכה וכו'. עכ"ל. ובמחילה אין זה מוכרח, ואיך אפשר לומר שהעיקר הוא הסרת הלכלוך, וזה נעשה ע"י סיכת הסבון, וכי יש אדם שיסכים לנקות גופו בסבון אפילו שאין לו מים לשטוף אותו סבון, וכדאי בזיון וקצף הסבון שיפריע לו יותר מהלכלוך שהיה עליו, ויש מקום לומר שעיקר הנקיון הוא המים שבו שוטף ומעביר הסבון מעליו. וכן נמי ברוחץ כלים ונעזר בחומרים שונים להסרת השומנים הנדבקים בהם, דודאי לא מסתיים הניקוי כי אם ע"י רחיצה במים, ואינו ראוי לשמוש עד שישטפנו במים.

ועיינתי בחוט השני, והוא בפ"ה סוף אות ל"ג (עמוד רמ"ג), ושם כתב דלהרמב"ם יוצא דסבון העשוי מצמחים אע"פ שאין ראויים לאכילה, חל עליו קדושת שביעית, כבורית ואהל. ובהמשך כ' דיש לחלק בין סיכת שמן לסיכת סבון, דסבון מתבער עם סיכתו, והנאתו רק אחר שמסירים אותו מן הגוף, שאין הגוף סובל החמרים החריפים המעורבים בו, ודמי לכביסה ושריה דאסור בפירות של שביעית. ובסיכום דבריו שם העלה דסבון מצמחים של שביעית שאינן עומדים למאכל, להרמב"ם יש בהם קדושת שביעית, ולרש"י אין בו קדושת שביעית, ולכ"ע מותר להשתמש בו, שנאמר לכם לכל צרככם. עו"כ דאסור לערב שמן של שביעית בסבון, דפוסלו מאכילת אדם ומפסידו, ואם עירב מותר להשתמש בו, כיון דאין בו קדושת שביעית, שאין הנאתו וביעורו שוה, וסיים דאסור לקנות סבון שנעשה באיסור דמסייע לדבר עברה. עכ"ד.

והיה מקום לתלות דין זה בשני פירושי של רש"י ז"ל, דבסוכה (מ' ע"א) כתב שהנאת הכביסה היא כשלוש הבגדים, ובב"ק (ק"א ע"ב) כתב שהנאת הכביסה היא כשמתכבסים. ואי נימא דלא די בעצם הכיבוס ולא חשיבא הנאה אלא לבישת הבגדים, א"כ פשוט דסיכת הסבון הגם שמורידה שומן וזיעא וכו', מ"מ עדיין גופו לא נהנה עד שישתטף במים, אבל לרש"י דב"ק שעצם הכביסה נחשבת הנאה, יש מקום לדון בסבון דאולי גוף הסיכה הוא הנאה כיון שבזה הסיר מעליו שומן וכו', אע"פ שעדיין לא נהנה גופו. ובפשיטות נראה שגם לפירוש זה לא נשלמת הנאת הסבון עד שישטוף גופו. ולהלן אביא דברי מרן החזו"א ע"ה בהגדרת הנאתו וביעורו שוה. ע"ש.

וכעת ראיתי בחוברת תנובות שדה (גליון 36 עמוד 20) הערה מכב' העורך שליט"א, שכתב דלכאורה אין כל קשר בין כילוי הסבון ובין השטיפה במים שאחר החפיפה,

דהגם שהשטיפה היא מתועלת הרחיצה אינה קשורה עם התועלת של הסבון וכליו, שנעשה לפני כן בשעת החפיפה, דומיא דסיכת הגוף בשמן, שכליו השמן הוא משנתנו על הגוף, הגם שההנאה באה אחר זמן מה בהתרכך העור וכדומה. וכי"ב במיני בשמים שההנאה מהריח הניתן מהם הוא אחר זמן מה משעה שנתנוהו וכו'. עכ"ד. ועיינתי בדבריו, ועדיין נראה לי בעניותי כמס"כ לעיל, דמ"ש דאין קשר בין הנאת השטיפה במים לבין התועלת של הסבון וכליו שנעשה לפני כן בעת החפיפה, הוא נכון, אך עדיין לא הושלמה הנאתו, ולא שייך שישאר עם הסבון, ורק כשמשטף במים אז נהנה מהרחיצה. וזוהי טענת הגר"נ קרליץ שליט"א. דמה שדימה לסיכת השמן, במחכ"ת אינו דומה, דשם ההנאה מתחילה מיד בעת הסיכה, ורק שנמשכת גם לאחר מכן, וכן נמי במיני בשמים, שההנאה ישנה מיד וגם נמשכת אח"כ, ושפיר חשיב הנאתו וביעורו שוה בסיכה ובמיני בשמים, אבל במריחת הסבון עדיין לא נהנה עד שישטוף במים.

ואולם יש מקום לדברי הרה"ג שז"ר שליט"א אך לא מטעמיה, אלא די"ל דמ"ש חז"ל "הנאתו" לאו דוקא הנאתו המושלמת ממש, אלא כל שצריך לאותו דבר או אותו שמוש, וזה נעשה עם הכליו ביחד, דצריך לחפוף ראשו או גופו בסבון או שמפו כדי לרכך ולהסיר הזיעה וכו', אע"ג דהנאת הרחיצה ונקיון הגוף - שבו הוא חפץ באמת - עוד לא הושלמה עד שישטוף במים, וכמ"ש הגר"נ קרליץ שליט"א שם, מ"מ יש מקום לומר כיון שאינו מסתפק במים לבדם, אלא צריך לחומרים המנקים מפני השומן והזיעה, א"כ כשחופף בסבון הרי זה נחשב להנאתו מן הסבון, אע"ג דלא השלם הנאתו, ולא שייך שישאר עם הסבון והוא חייב לשטוף במים, וגם אולי יעדיף הזיעה מהסבון בלי שטיפה, עכ"ז י"ל דחשיב הנאתו וביעורו של הסבון שוים, דאע"ג דהנאת גופו לא נסתיימה בסיכת הסבון, מ"מ זו היא הנאת הסבון ושימוש, להמיס בו זיעה ושומן שעל גופו ושערו, וזה נעשה יחד עם ביעורו של הסבון, ומה שצריך אח"כ לשטוף אינו מחסיר מהנאת הסבון. ועדיין צריך להתיישב בדבר בעה"ו.

עו"כ כבוד הרב השואל נר"ו (ד"ה אלא שיש לומר) דגם אם ודאי הביעור קודם ההנאה, מ"מ יש בזה קדושת שביעית, וכמו שהארכתי בזה בספרי וכו'. ואביא מתוך ספרו שביתת השדה (פרק ט' הלכה ו'), וז"ל: הנאתו וביעורו שוה וכו', ותנאי זה נאמר בעיקר בעצים שאין שמושן מוגדר כתועלת לאדם, אך שאר מיני צמחים המשמשים לתועלת, כגון מאכל סיכה צביעה כיבוס ועוד, לעולם קדושים הם בקדושת שביעית הגם שפעמים אין הנאתם וביעורם שוה, כן נראה עיקר בדעת רבינו הרמב"ם. עכ"ל שם. ובהערה שם (אות 17) כתב דרבים הקשו ע"ד מרן ז"ל בכסף משנה (פ"ה ה"י) שכתב דא"צ שיהיה ביעורו והנאתו שוה אלא בדברי מאכל, אבל מה שאינו אוכל חלה עליו קדושת שביעית אפילו שאין הנאתו וביעורו שוה, והקשו עליו מהגמ' דעצים שאינו אוכל, ואמרו דלא חלה עלייהו שביעית משום שאין הנאתו

וביעורן שוה. והרב הכותב כתב דשני ענינים יש בשביעית: התנאי לחלות הקדושה על צמח מסויים, ועוד היתר השמוש בדבר שקדוש בקדושת שביעית לצרכים שונים, כמו שאסור לכבס בין שהוא קדוש, משום שאין הנאתו וביעורו שוה. והנה בורית ואהל (שהן מיוחדים לכביסה) כ' הרמב"ם שיש בהם קדושת שביעית, והוא מהירושלמי (ריש פ"ז), וע"ז לא הוקשה מאומה למרן ז"ל שם, רק הוקשה לו למה מותר להשתמש בהם לכביסה, מ"ש מיין שאסור לכבס בו, והרי גם כביסת אהל ובורית אין הנאתן וביעורן שוה. ע"כ תירץ מרן בכסף משנה שיש לחלק בין יין שעיקרו לשתייה, ובזה לא סרו להשתמש בו אא"כ אותו שמוש דומה לאכילה שתהיה הנאתו וביעורו שוה, אך דבר שאינו מיועד לאכילה א"צ להיות דומה לאכילה, ומותר להשתמש בו גם כשאינו דומה לאכילה ואין הנאתו וביעורו שוה. עכת"ד שם.

עו"כ שם דבורית ואהל אפי' שבכביסה אין הנאתן וביעורן שוה, מ"מ זה משמש גם לרחיצת גופו ובזה הנאתו שוה לביעורו, ושכן כתב המקדש דוד (סימן נ"ט אות ד') ע"פ הגמ' דנדה (ס"ו ע"ב). ועו"ל שצמחים אלו ראויים למאכל בהמה, וע"כ הם קדושים בקדושת שביעית, ושכ"כ בשו"ת ציץ הקדש (סי' טו'), וכתב דיש מקום לדון בפירושים אלו ואין כאן המקום, כיון שלענ"ד הגדר ברמב"ם שונה לחלוטין, שהרמב"ם למד מ"לכם" שכל צמח המשמש לתועלת האדם יש בו קדושת שביעית, ודרשה זו נלמדה בירושלמי (ריש פ"ז דשביעית), אך כל שלא נכלל בכלל צמח נכנס לגדר של עצים, ועצים לא נועדו לשמוש האדם, וקיומם בעולם ע"י הבורא הוא לישא על עצמם את הפירות או ליער או לנוי, ורק כשמפסיקה תועלתם הנז' לוקחם להסקה וכיו"ב, שלא נועדו העצים מראש לשאר צרכי האדם, כי אם להסקה בלבד, רק שהאדם מנצל אותם ברוב תבונתו, וע"כ כל המוגדר בכלל צמח קדוש בקדושת שביעית אעפ"י שאין הנאתו וביעורו שוין. והוכיח כן ממ"ש רש"י ז"ל בב"ק (ק"א ע"ב) ד"ה סתם עצים, וז"ל: סתם עצים להסקה ולא להאיר הלכך עצים ניהו, ומאי קאמר עצים ניהו והא בעצים עסקינן, אלא ודאי שעצים הוא הגדרה לכל דבר שאינו לשמושי האדם. וכן הוכיח מהרמב"ם ז"ל פ"ה הכ"א ופ"ז הי"ד, שנקט עצים להגדיר דברים שאינם לשמוש האדם והנאתו שהוא נחשב כעצים. ועוד האריך בזה בהוכחות, ובסוף סיים שעפ"י אין טענה על מרן ז"ל בכסף משנה שכן כביסה שונה מעצים, ואע"פ שהרבה פוסקים לא סוברים כן להלכה, כן נ"ל בד' הרמב"ם והכ"מ. עכת"ד.

ולכאורה יש כעין ראיה לזה מהרמב"ם (פ"ז הי"ג וי"ד) הנ"ל, דבדבר שהוא מאכל אדם או בהמה, דיש לו שביעית, לא כתב דבעינן שתהיה הנאתו וכילוי שוים ולא נתן הגדרות, אבל בהלכה י"ד בדברים שאינם מאכל כלל, התנה שיהיו דומים לעצים, והיינו דבעינן שתהיה הנאתו שוה לביעורו.

אך קשה לומר כן, דהגדרה זו דבעינן הנאתו וביעורו בשוה למדוה מקרא ד"לכם לאכלה", שהתורה התירה לכם לכל צרכיכם, ובתנאי שיהיה דומה לאכילה, שתהיה הנאתו שוה לביעורו, אבל בלא"ה לא חלה עליו קדושת שביעית, ולא חילקו בזה כלל, אלא כל צרכיכם ללא יוצא מן הכלל צריך שיהיה דומיא דלאכלה, על פי זה אסרו חכמים לכבס בפירות שביעית אע"ג דיש בזה הנאה בסיסית לאדם, ופרי זה הוא קדוש בקדושת שביעית, כגון יין של שביעית, כיון ששימוש זה אין הנאתו שוה לביעורו אסור לכבס בו, ואיך שייך לומר דכל המוגדר בגדר "צמח" היינו שנועד לתועלת האדם, לעולם הוא קדוש בקדושת שביעית ואפילו שאין הנאתו וביעורו שוה, כלשונו שם, והרי היין בודאי שהוא צמח חשוב ומועדף ומיועד להנאת האדם ותועלתו, ואפ"ה אסור לכבס בו, הגם שכביסה היא צורך גדול וחשוב לכל אדם, ורק משום שאין הנאתו וביעורו שוה אסרוהו חכמים, ובזה גם הכסף משנה מודה בפירוש דדבר המיועד לאכילה בעינן שתהיה הנאתו וביעורו שוה, דומיא דאכילה, ורק בבורית ואהל שאינן מאכל, שם הוא דקאמר דאי"צ שתהיה דומה לאכילה, וכנ"ל. והרב הכותב נר"ו קאמר דאי"צ דתהיה הנאתו וביעורו שוה כי אם בדבר שאינו מוגדר צמח, ואדרבה בעצים לא מתקיים תנאי זה, דביעורן קודם להנאתן ומשום כך לא חלה עליהם קדושת שביעית. ומתחילה חשבתי שהגיע לזה משום שחשב שבצמח החוחובה וכיוצ"ב אין הנאתו וביעורו שוה, כי סבר מר שיצור המשחה מהצמח הוא ביעורו וכנ"ל, והעלה שלא צריך שתהיה הנאתו וביעורו שוה בדבר המיועד להנאת האדם, אך עתה שעיינתי בספרו ראיתי שכך הוא למד כדי ליישב דברי מרן ז"ל בכסף משנה, וצריך להוסיף ולבאר דאולי כונתו היא דבמידי דאכילה בעינן דומיא דאכילה, וע"כ כביסה אסורה בפירות שביעית, כגון ביין, אבל בורית ואהל שמצד א' אינם דברי מאכל ומאידך אינם כעצים, שהרי זה בגדר צמח המיועד להנאת האדם, בזה הוא דקאמר שא"צ שתהיה הנאתו וביעורו שוה. ובזה סרו מעליו חלק מהקושיות שהקשיתי לעיל.

אלא דלפי"ז יוצא שיש שלש הגדרות שונות בדבר, והם: (א) דברי מאכל שמשתמש לשאר שמושים. בזה בעי' דומיא דלאכלה, וצריך שתהיה הנאתו וביעורו שוה. (ב) דברים שאינם למאכל אך אינם כעצים. ובזה א"צ שתהיה הנאתו וביעורו שוים. (ג) דברים שהם כעצים ממש. דבזה בעינן דומיא דאכילה, שתהיה הנאתו וביעורו שוה. ודבר זה לא נמצא לו רמז בסוגיתנו דסוכה וב"ק, דלא דיברו אלא על כלל א' ולא חילקו בו, וגם מרן בכ"מ שחילק לא דיבר מעולם על שלשה דברים.

ואקדים להביא עוד מדברי הגמ' בסוכה (מ' ע"א), דתניא: אין מוסרין פירות שביעית לא למשרה ולא לכבוסה, ורבי יוסי אומר מוסרין. ושאלו מ"ט דר"י, אמר קרא לכם לכל צרכיכם, ואפילו למשרה ולכביסה. ות"ק הא כתיב לכם, ההוא דומיא דלאכלה, מי שהנאתו וביעורו שוין, יצאו משרה וכביסה שהנאתן אחר ביעורן. ור"י הא כתיב

לאכלה, ההוא מבעי ליה לאכלה ולא למלוגמא, ושאלו מה ראית לרבות כביסה ושריה ולהוציא מלוגמא, ומשני מרבה אני כביסה ושריה ששויים בכל ומוציא מלוגמא שאינה שוה לכל אדם (ופרש"י שם שלא כולם חולים). וע"ש בפרש"י ז"ל שפירש דכביסה ושריה הנאתן אחר ביעורן, שמשעה שמשרה הבגדים או הפשתן בין שעה אחת נתבער ואבד לו, והנאתו אינה עד שלובש הבגדים. ע"ש. ועיין רש"י בב"ק (ק"ב ע"א) שכתב דהנאת הכביסה היא כשמתכבסים הבגדים, והתוס' שם ובסוכה שם אסיקו דכן עיקר.

והרמב"ם ז"ל בהל' שמיטה ויובל (פ"ה ה"י) כתב: מיני כבסים כגון בורית ואהל קדושת שביעית חלה עליהם ומכבסים בהם, שנאמר והיתה שבת הארץ לכם, לכם לכל צרכיכם, אבל אין מכבסין בפירות שביעית ואין עושין מהן מלוגמא, שנא' והיתה שבת הארץ לכם לאכלה, לאכלה ולא למלוגמא ולא לזלוף ולא להקיא ולא למשרה ולא לכביסה. עכ"ל.

ומרן ז"ל בכסף משנה שם כתב דהרמב"ם ז"ל פסק כחכמים דסוגיתנו בסוכה הנז' דרבים הם, וסובר רבינו דעד כאן לא פליגי אלא בפירות, וכדדייק לישנא דברייתא ולישנא דקרא דלאכלה, אבל במיני כבסים שאינם פירות גם לרבנן מכבסים בהם. ובירושלמי (פ"ז ה"א) דשביעית אמרו: מיני כבסים מהו שיהא עליהן קדושת שביעית, ונשמענייה מן הדא הירענין והבורית והאהל יש בהן קדושת שביעית, פירוש קדושת שביעית חלה על הכביסה ולפיכך מכבסים בהם. ושוב הוקשה לו דשם אמרו לרבנן לכם דומיא דלאכלה שהנאתו וביעורו שוה, ופירש"י דמשעה ששורה בגדים בין שעה אחת נתקלקל, והנאתן אינה עד הלבישה (ואיך התיירו לכבס בבורית ואהל), י"ל שלא אמרו כן אלא בפירות דשייך בהם לאכלה, אבל מיני כביסות דלא שייך בהם לאכלה שפיר מתרבה מלכם, אע"פ שהנאתן וביעורן אינן שווים. עכ"ל.

והנה בפירוש של מהר"י קורקוס ז"ל שם קדם בתירוץ זה של הכ"מ כיע"ש, אך הקשה ע"ז דא"כ לא היה לו לרבינו ללמוד זה מלכם, כיון דלכם גבי לאכלה כתיב ודרשינן ליה דומיא דלאכלה. והיא קושיא גדולה. ועוד הקשו האחרונים מעצים דאמרו בגמ' שאין בהם קדושת שביעית משום שביעורן קודם להנאתן, והרי עצים לא שייכי באכילה כלל ועכ"ז הצריכו שיהיו הנאתן וביעורן שוה, ולא מיעטום מקדושת שביעית אלא משום שאין הנאתן שוה עם ביעורן.

ומהר"י קורקוס ז"ל שם תירץ באופן אחר, שהרמב"ם ס"ל כרש"י דב"ק (ק"א ע"ב) שהנאת הצביעה היא קליטת הצבע וחשיבא הנאתו וביעורו שווים, דבשעת רתיחת היורה כלה השורש וקולט הצבע, וה"נ הנאת הכביסה אינה הלבישה (שלא כפירש"י בסוכה מ' ע"א) אלא הליבון, והיין מתקלקל מיד כשנותנו בבגדים או בפשתן,

והליבון נעשה רק אחר ג' או ד' ימים. וכן הסכימו בתוס' בב"ק שם ובסוכה שם. וע"כ אסור לכבס בפירות שביעית כגון יין, אבל בורית ואהל הנאתן וביעורן שוין, כי בעת שמתבער הבורית והאהל מתכבס הבגד, ודמי לאכילה. עכ"ד.

והנה למהר"י קורקוס ז"ל פשיטא דאין מקום לחלק בדעת הרמב"ם ז"ל בין עצים לשאר דברים, דהא גם בורית ואהל לא התירו לכבס בהם אלא משום דהנאתן וביעורן שוה, הא לא הכי לא היו מתירים לכבס בהם כלל. ופשוט. וגם למרן ז"ל דהתיר גם באין ביעורן והנאתן שוה משום דאין שייכים באכילה, מ"מ לא מצאנו מקום לחלק בין עצים לשאר צמחים, אלא כל שאינו מאכל א"צ שתהיה הנאתו שוה לביעורו, ומותר להשתמש בו.

וגם מה שמחלק עצים משאר צמחים, דהעצים אינם מיועדים בעצם להנאת האדם כי אם לנוי ולנשיאת פירות, ורק האדם לרוב תבונתו מנצל גם העצים להנאתו, ואינו מוכרח כלל, דגם עצים עשויים להנאת האדם, והגם שיש עצי פרי ועצי נוי שלא נועדו בעיקר לבישול והסקה וכיו"ב, מ"מ רוב עצי היערות עשויים כדי להסיק ולבשל בהם ולהחם בהם בתים ושאר מקומות, ויש מסחר גדול ובעלי מלאכה מיוחדים לכריתת עצים וסידורם, ונמכרים בכל מקום בעולם, ובפרט בימיהם שלא היה חשמל וגז, וכל הבישולים והאפיות והחמומים נעשו רק בעצים, והאם אפשר לומר ע"ז דעצים לא נבראו להנאת האדם, וצורך העצים לא פחות מפירות, ובודאי שאינו פחות משאר צמחים לא באיכות ולא בכמות, וכל הטעם שלא חלה עליו קדושת שביעית הוא משום דלא דמי לאכילה, דבעינן ביעורו והנאתו שוה וליכא.

ועתה קיבלתי ספר אוצר התשובות על שביעית להרה"ג ר"ד אביטאן נר"ו, ובעמוד של"ח שם עמד גם הוא לישוב מה שהקשו על פי' הכסף משנה מעצים, וכתב דהרמב"ם לא עוסק בסיבת חלות הקדושה, וע"כ קושית מרן ז"ל ותיורצו לא קאי על הא דכתב הר"מ שבורית ואהל חלה עליהן קדושת שביעית, מכיון שהם בכלל צרכי אדם, שרובן הנאתן וביעורן שוה, חלה עליהם קדושה, אפי' שאלו אין הנאתן וביעורן שוה, אלא קשה לו למה התירו להשתמש בהם לדבר שאינו דומה לאכילה, וע"ז יישב מרן מה שיישב. ולא קשה מעצים, שעצים הם במחלקה אחרת לגמרי, ואזלינן בתר רוב עצים כנ"ל. ובשאר תשמישי אדם אדרבא אזלינן בתר רוב להפך, לומר שיש בהם קדושת שביעית, גם אם יש מהם שאין הנאתן וביעורן שוה. ער"כ דאחר שמהר"ם ו' חביב ופאת השלחן ועוד כתבו שלהרמב"ם אין קדו"ש בלולב, משום שרוב עצים אין הנאתן וביעורן שוה, א"כ נאמר גם להיפך, דבתשמישי גוף האדם שאינם במחלקת עצים וחלה עליהם קדו"ש משום שהנאתן וביעורן שוה, א"כ גם אם ימצא בהם דבר שאין הנאתו וביעורו שוה נמי חלה עליו קדו"ש, משום דאזלי' בתר הרוב. אבל להתיר להשתמש בהם גם לדבר שאין הנאתו וביעורו שוה, בזה הקשה מרן ז"ל, ותיירץ דמידי

דלאו אכילה אין צריך שתהיה הנאתו וביעורו שוה. ולק"מ מעצים כלל. עכ"ד. והוא כעין מ"ש הרה"ג רש"ז ריוח נר"ו הנ"ל. וכתב כתבתי שקשה לומר כן וכנ"ל.

גם מה שמחלק בין חלות הקדושה לבין השמושים המותרים בדבר שיש בו קדושת שביעית, גם כן קשה, דמאי שנא, ובגמרא משמע שהכל ענין אחד, וכן מפורש בדברי רש"י שם כמה פעמים. וכ"נ גם מדברי הרמב"ם ז"ל בכמה מקומות, וביניהם מ"ש בפ"ה ה"ט לצביעה כיצד כו', אבל אין צובעין לבהמה מפירות שביעית אפילו מאכלי בהמה, שאין קדושת שביעית חלה על צבעי בהמה. עכ"ל. הנה מפורש נותן טעם למה אין לצבוע לבהמה, משום שאין קדושת שביעית חלה על צבעי בהמה. וכ"כ מרן החזו"א ע"ה בשביעית (סימן יג אות ו) דלרש"י בסוכה (מ' ע"א) דין שמוש בפירות שביעית ודין קדושת שביעית שוין, ובשניהם בעינן הנאתו וביעורו שוים. וע"כ דברים המיוחדים לצביעה למשרה ולכביסה לא חלה עליהן קדושת שביעית (נר' דצביעה הוא ט"ס), ופירות שביעית אסור להשתמש בהן למשרה וכביסה לפי חכמים, אבל לר' יוסי מותר להשתמש בפירות שביעית למשרה וכביסה, ודברים המיוחדים לצביעה למ"כ חלה עליהן קדושת שביעית לר' יוסי, ומחלוקתן היא במאכל אדם, אבל מאכל בהמה מותר לעשות ממנו גם מלוגמא כדתנן (בפ"ח מ"א), וכ"ש משרה וכביסה דעדיפי ממלוגמא כמבואר בסוכה וב"ק שם.

והנראה דהעיקר בזה הוא כפירושו של מהר"י קורקוס ז"ל שכתב דהרמב"ם ז"ל סובר כפירוש רש"י דב"ק הנ"ל, שהנאת הכיבוס היא כשמתכבס הבגד. ואפילו שבפירות שביעית אסור לכבס, דביעורו קודם להנאתו, שהיין מתקלקל מיד כשנותנו על הבגדים הצואים, והכיבוס רק אחר ג' ימים, בורית ואהל שאני שאינם מתבערים מיד אלא נותנים כוחם במשך כל אותו זמן שהבגד מתכבס, ופולטים מעט מעט את תוכם, וכשגומרים לתת כוחם אז נגמרת הכביסה, והו"ל ביעור שוה להנאתו ושירי.

ועיין עוד בסימן שאחרי זה, בפירוש דברי הרמב"ם ז"ל הנ"ל בע"ה ובישועתו.

ועכ"פ צמח החחובה יש בו קדושת שביעית וגם מותר להשתמש בו, דהנאתו וביעורו שוים וכנ"ל.

ומעתה י"ל דגם עלי הקאת שנהגו התימנים ללעוס אותם בעת שלומדים וכדו', ובפרט בהושענא רבה וכיוצא שלומדים כל הלילה, נראה דגם עלים אלו חלה עליהם קדושת שביעית. ועיין עוד להלן בעה"ו.

והנה החזו"א שם תמה בדברי רש"י ז"ל, שמוכיח ממה שאסרו חכמים משרה וכביסה, שדבר המיוחד למשרה וכביסה אינו קדוש, והרי אפשר שאסור משום הפסד, וכמ"ש הר"מ (פ"ה ה"ה) דאסור למסור מאכל אדם לבהמה, וה"נ אסור לעשות כביסה במאכל אדם, ומ"מ גם המיוחד למשרה וכביסה נמי קדוש בקדושת שביעית (ובאמת מבואר ברש"י ז"ל שם ד"ה שהנאתו, וכן בעמוד ב' שם ד"ה כמאן וכו', דלרבנן לא נוהגת

שביעית אלא בדבר שהנאתו וביעורו שוה וכו', לכם דומיא דלאכלה שהנאתו וביעורו שוה כו', לכם דומיא דלאכלה שהנאתו וביעורו שוה, ולא בעצים וכו. ע"ש). ולכאורה יש להקשות דעדיפא מינה, דאם אין שביעית חלה על משרה וכביסה למה אסור לכבס בהם, הרי אין בהם קדושה. וצ"ל דבאמת לר"י ז"ל מותר להשתמש באהל ובורית, דאין בהם קדושת שביעית לשיטתו, אבל יין של שביעית וכדו' שיש בו קדושת שביעית אסור לכבס בו, דאע"פ דכתיב לכם ודרשו לכל צרכיכם, מ"מ בעינן דומיא דלאכלה וליכא. ומה שקשה לחזו"א דמנלן דלא חלה שביעית על דבר שאין הנאתו וביעורו שוה, הנה החזו"א ז"ל הבין שרש"י ז"ל למד כן מעצם הדין דאסור משרה וכביסה, וע"ז כתב דאפשר שאסורם משום שמפסיד מאכל אדם וכו"ל. ומיהו נלע"ד דרש"י ז"ל למד זה ממ"ש בגמ' שם, שאני התם דאמר קרא לכם לאכלה, לכם דומיא דלאכלה, מי שהנאתו וכו', יצאו עצים שהנאתן אחר ביעורן, ומזה למד שכל שאין הנאתו וביעורו שוה כמו לאכילה, אין שביעית חלה עליו, שהרי בגמ' אמרו כן כדי לבאר דין העצים שאין קדושת שביעית נוהגת בהם, דשאלו למה צריך להעמיד המשנה בלולב של ששית שנכנס לשביעית, והרי לולב עצים בעלמא הוא ואין בו קדושה, וא"כ הוא הדין נמי לבורית ואהל דאין הנאתן שוה עם ביעורן (לפירש"י דסוכה שם), דמותר לכבס בהן גם לרש"י, משום דאין בהם קדושת שביעית. ויוצא מזה שלרש"י ז"ל בסוכה הבבלי פליג על הירושלמי בזה דאין קדושת שביעית חלה על בורית ואהל, דבירושלמי מבואר בשביעית (ריש פ"ז) דבורית ואהל יש בהם קדשת שביעית, וכמ"ש הרמב"ם ז"ל (פ"ה ה"י).

גם יש מקום לדון במ"ש מרן החזו"א ע"ה שם דמחלוקתן של חכמים ור' יוסי היא רק במאכל אדם (כגון יין. וכמ"ש ברש"י), אבל מאכל בהמה מותר גם לחכמים לכבס בהם, דבשביעית (פ"ח מ"א) אמרו דמותר לעשות מלוגמא ממאכל בהמה, וכ"ש הוא דמותר לכבס במאכל בהמה, דעדיפי ממלוגמא, כמבואר בסוכה וב"ק שם. וכוונתו דבגמ' שם מבואר שגם לר' יוסי דמתיר כביסה במאכל אדם, כגון יין, מ"מ מודה דאסור לעשות מהם מלוגמא, וא"כ כביסה עדיפא ממלוגמא, ואחר שהתירו לעשות מלוגמא ממאכל בהמה כ"ש שיתירו לעשות כביסה מהם. ע"ש.

ויש מקום בראש לדון לפני דברי רבינו זלה"ה, דהגם דחזינן הכא שכביסה עדיפא ממלוגמא, אין הכרח להתיר כביסה ע"י מאכל בהמה, דשני דברים שונים הם, דמה שאסר ר' יוסי מלוגמא הוא משום שאינה שוה בכל אדם, שאינה אלא לצורך חולים, וכמו שדרשו חז"ל לאכלה ולא להפסד ולא לסחורה וכו', ה"נ דריש ר"י לאכלה ולא למלוגמא. וכמו שאסור לתת מאכל אדם לבהמה, ה"נ אסור לעשות מהם מלוגמא. ואפילו לר' יוסי שמתיר כביסה ממאכלי אדם, מודה דאסור לעשות מהם מלוגמא, דר"י לית ליה האי כללא דצריך להיות ביעורו והנאתו בשוה, וע"כ מתיר כביסה, ואיסור מלוגמא הוא מסיבה אחרת לגמרי, דדמי לנותן מאכלי אדם לבהמה, וזה לא שייך בכביסה שהיא שוה לכל. אבל לרבנן דאסור כביסה ממאכלי אדם משום דאין

הנאתה וביעורה של הכביסה שוים, וזה לא שייך במלוגמא, דמלוגמא הנאתה וביעורה שוה, והיינו צריכים להתירה, רק אסורה מהטעם הנ"ל, דחשיב שינוי באוכל מדרך אכילתו, והנ"ל כנותנו לבהמה, וזה לא שייך בכביסה. וזה שייך רק באוכל של אדם, אבל מאכלי בהמה התירו לעשות מהם מלוגמא, משום דזה לא חשיב להפסד, אך לגבי כביסה י"ל דאסור לפי חכמים, משום דאין הנאתה וביעורה שוה, והרי הכביסה ומלוגמא שני ענינים שונים לגמרי, ואין ללמוד מקלתו של זה לחומרתו של זה כלל, ולעולם י"ל דלדעת חכמים אסור לכבס גם במאכל בהמה.

עוד נראה מדברי החזו"א שם דדעת רש"י ז"ל דלא חל קדושת שביעית בבורית ואהל, שאחר שהביא דברי הירושלמי (פ"ז ה"א) דבעי בדברים המיוחדים לכביסה אי קדשי, ופשיט דקדשי, ולא תלה לה בפלוגתא (דחכמים ור' יוסי), כתב, ולפירש"י (בסוכה מ') גמרא דידן פלגא, אבל הר"מ (פ"ה ה"י) פסק כהירושלמי (דחלה קדושה על בורית ואהל ושאר מיני כבסים), ופסק כרבנן שפירות שביעית אסורים למשרה וכביסה. וכתב עוד, דע"כ הר"מ סובר כרש"י בב"ק (ק"א ע"א), דמחלוקת ר"י ורבנן בשליקטן למשרה וכביסה אי מהני מחשבתו להוציאן מסתמן, מיהו הר"מ לא ס"ל לגמרי כרש"י, אלא דלר"י קדשי כמין הצובעין, ומותר משרה וכביסה, ולרבנן לא מהני מחשבתו ואסורין למשרה וכביסה, כדן מאכל אדם, אבל בורית ואהל לכ"ע קדשי כדן הצובעין וכו'. יע"ש בדב"ק. ונראה בפשיטות דאתי לאפוקי מדעת רש"י, דהוא ז"ל הבין מדברי רש"י ז"ל בב' המקומות, דבורית ואהל אין בהם קדושת שביעית, והוא מבאר דעת הר"מ דס"ל כהירושלמי דיש בהם קדו"ש.

ואשור' בדרך אמונה (פ"ה ה"י אות ס"ב) שכתב כן בפירוש, דמינים המיוחדים לכביסה דעת רבינו (הרמב"ם ז"ל) דחל עליהן קדושת שביעית, אבל דעת רש"י דלא חל קדושת שביעית כלל על מני כבוסים. עכ"ל. ואפשר שמשמע כן קצת מדברי רש"י ז"ל בב"ק שם, שכתב: אבל פירות סתמן לאכילה ומשעת יצירתן חייל קדושתן, ותו לא מהני מחשבה לאפקועי, ואסורין למשרה וכביסה, ואין נהנין בקדושת שביעית אלא הנאה הדומה לאכילה וכו'. עכ"ל. ואע"ג דיש קצת דקדוק במה שכתב פירות סתמן לאכילה וכו', והיה מקום לדקדק ולומר דבורית ושאר מיני כבוסין שאין סתמן לאכילה אין בהם קדושת שביעית, מ"מ אינו מוכרח כלל, דלא בא אלא לפרש אמאי לא מהניא מחשבתו שליקטן לצורך כביסה, אבל בורית ואהל המיוחדים לכביסה ולשם כך ליקטן יודה רש"י ז"ל דחל עליהן קדושת שביעית, ובפרט לפירוש רש"י ז"ל בב"ק שם דהנאת הכביסה היא כיבוס הבגד ולא הלבשה, כדפירש בסוכה שם, א"כ בורית ואהל שביעורן נעשה יחד בגמר הכיבוס, והנ"ל הנאתו וביעורו שוה, אז פשיטא דחלה עליהם קדושת שביעית, וגם פשוט דמותר להשתמש בהם לכביסה ושריה, דזהו שמוש הדומה לאכילה, דהנאתו וביעורו שוה. ויש מקום לומר שהרמב"ם ז"ל סובר לגמרי כרש"י דב"ק, והוא כפירוש של מהר"י קרקוס ז"ל, דפירות שיש בהם

קדושת שביעית אסורים לכביסה, ובורית ואהל יש בהם קדושת שביעית ומותר לכבס בהם וכו"ל.

ומ"ש החזו"א שם בסוף דבריו, לחלק בין משרה וכביסה לבין הסקה, דמו"כ מתבערין כדרך הנאתן, רק שלא נגמרה הנאתן עד שתגמר השריה והכביסה, משא"כ הסקה שאינה חשובה שמוש לענין שביעית, דהיא רק הכשר הנאה, ומ"ש בגמרא שאני עצים וכו' אינו ממעט אלא עצים בלבד ולא משרה וכביסה, דלענין קדושת שביעית חשיבא כהנאתן וביעורן שוה. וכונת רבינו בזה הוא על בורית ואהל, דבירושלמי אמרו דחלה עליהן קדו"ש, וכמו שפסק הרמב"ם ז"ל וכו"ל, וקשה לו דהא אין ביעורן והנאתן שוה, לזה קאמר דכיון שמתבערין כדרך הנאתן חשיבא כהנאתן וביעורן שוה וחיללא עלייהו קדושת שביעית. אבל יין של שביעית וכיו"ב א"צ לזה, דבודאי יש בו קדושת שביעית ככל הפירות של אכילה, ואסור להשתמש בו למשרה וכביסה וכו"ל. ובע"כ לומר כן בכוונתו, דבלי זה לא נוכל לכלכל דברי הגמ' עם פירושו של החזו"א ע"ה, דאיך אמר שמה שאמרו בגמ' שאני עצים וכו' דקאי רק על העצים בלבד, והרי בגמ' אמרו בפירוש דטעמא דחכמים שאסור כביסה ושריה בפירות שביעית הוא משום שהכביסה אין הנאתה וביעורה שוה, ואיך נוכל לומר שאמרו כן רק בעצים בלבד, אלא ודאי כמו שכתבתי, שכונת מרן ז"ל פשוטה וישירה, דלא בא למעט אלא בורית ואהל, דאע"ג דאין ביעורן שוה להנאתן, אפ"ה חיללא עלייהו קדושת שביעית, כיון דמתבערין כדרך הנאתן, וחשיבי כביעורן והנאתן שוה, ולא דמו לעצים, וע"ז קאמר דרק בעצים אמרו ולא באלו, אבל לכבס או לשרות בפירות שביעית זה מפורש בגמ' דהוי כעצים שביעורן קודם להנאתן ואסור, וזה שאמרו בגמ' שם "יצאו משרה וכביסה דהנאתן אחר ביעורן".

ושו"ר בדב"ק דאיהו גופיה ז"ל חזר וביאר דבריו, וכתב: ומ"ש בגמרא בסוף יצאו משרה וכביסה דהנאתן אחר ביעורן, היינו לענין למסור מאכל אדם למשרה וכביסה וכו'. וע"ש בלשונו הטהור. אלא דעדיין צ"ע בזה, דאם הסברא שכתב מרן ז"ל מהניא בבורית ואהל להחשיבם כמו שהנאת כביסתם ומשרתם שוים עם ביעורם, משום דמתבערין כדרך הנאתן, א"כ למה בפירות אסור לכבס. ולא קשה מידי, דבורית ואהל שאינם עשויים למאכל, אלא רק לכביסה כשמכבס בהם, קרי ליה שפיר שמתבערים כדרך הנאתן, משא"כ יין או שאר פירות המיוחדים לאכילה, באלו כשמכבס בהם אין הם מתבערים כדרך הנאתן, כי דרך הנאתן היא באכילה ושתיה ולא בכיבוס, וע"כ בעינן בהו שתהיה הנאתן וביעורן שוה ממש. ופשוט. ולפי מ"ש ע"פ מהר"י קורקוס ז"ל הרי שבורית ואהל הנאתן שוה עם ביעורן ממש. והכל שפיר.

[ההמשך יבוא בגליון הבא בס"ד]

הגאון רבי אליהו לוי שליט"א
ראש ביהמ"ד לרבנים ודיינים יד הרב ניסים
וראש מכון להוראה כנסת יחזקאל

עציץ שנמכר לגוי האם נוהג בו דיני שביעית

שאלה: אם אפשר למכור לנוכרי עציץ של חרס או עץ, ומכירה זו מפקיעה מקדושת שביעית ושאר דיני שביעית. ואם אפשר לישראל לעבוד בעציצים אלו.

תשובה: איתא במשנה (חלה פ"ב מ"ב): עפר חוצה לארץ שבא בספינה לארץ חייבת במעשרות ובשביעית, אמר רבי יהודה אימתי בזמן שהספינה גוששת. ע"כ. כתב הרמב"ם הלכות תרומות פ"א ה"ג, עפר חוצה לארץ שבא בספינה לארץ בזמן שהספינה גוששת לארץ הרי הצומח בו חייב בתרומה ומעשרות ושביעית בצומח בא"י עצמה. ע"כ. וראה שם ברדב"ז: במשנה פרק ב' דחלה מ"ב, עפר חו"ל שבא בספינה לארץ חייבת במעשרות ובשביעית, אמר רבי יהודה אימתי בזמן שהספינה גוששת, רבינו מפרש דרבי יהודה לפרש דברי חכמים קא אתי ולא לחלוק, כך כתב בפירוש המשנה, והכא נמי בפסק, מדכתב למילתיה דרבי יהודה. וקשה דפ"ק דגיטין איכא כמה אמוראי דס"ל דפליגי. וי"ל דהני אמוראי סבירא ליה כרמי בר חמא דאית ליה בפרק זה בורר דאפילו "אימתי" בא לפרש, כדאיתא בפרק חלון, ולפ"ז לא קי"ל כרבי זירא דאמר עציץ נקוב באנו למחלוקת רבי יהודה ורבנן, אלא בין רבי יהודה בין רבנן מודו. ואם כן יקשה על רבינו למה לא כתב דאיירי בספינה נקובה או בשל חרס כפירוש רש"י ז"ל, דבשלמא עציץ יש לחלק בין נקוב לשאינו נקוב, אבל ספינה לא משכחת לה, שהרי נכנסין המים דרך הנקב. וכי תימא דסותם הנקב בצרורות ועפר, אין הצרורות מעכבין את המים. וכי תימא כיון שהוא של עץ ואין בה נקב היאך יונק מן הקרקע, לא קשיא דאיכא כמאן דמנח דמיה, ועל ידי האויר גדל כיון דספינה רויחא טובא, ותו דספינת עץ מלחלתא מן הקרקע, כיון שהוא גוששת, וזה שסתם רבינו דסתם ספינה של עץ בלא נקב. ע"כ. כותב הרדב"ז עפר חוצה לארץ שבא בספינה, ואין נקב בספינה, והספינה של עץ, וזרעו בספינה, כשהגיעה לארץ חייבת במעשרות ובשביעית, הטעם האחד, שאויר א"י מסייע לזריעה. והטעם השני, סתם ספינה היא של עץ וגוששת בארץ ויונקת מהקרקע, ואע"פ שספינה אין בה נקב, מ"מ העץ יונק וחייב במעשר ושביעית. נמצאנו למדין, עציץ של עץ יונק מהקרקע, ואע"פ שאינו נקוב מ"מ יונק, וחייב במעשר ושביעית.

והוא מחלוקת רש"י ותוספות בגיטין (דף ח, ב), כתב רש"י שם בד"ה עפר חוצה לארץ וזרעו בספינה וצמחה, והספינה של חרס היא צריכה לינקב אם היתה מונחת בקרקע. ונראה מדבריו שספינה של חרס אינה צריכה לינקב והיא יונקת מהקרקע. והתוספות פירשו שם בד"ה עציץ נקוב, והספינה היא של עץ, ואינה צריכה לינקב, התוספות

משווים עציץ לספינה, דדין אחד להם ודחו את פירוש רש"י. ורבנו עובדיה משניות חלה פ"ב ה"ב כתב, חייבת במעשרות אם זרעו וצמחו הזרעים בעפר שבתוך הספינה שאינה נקובה, בין ספינה של עץ ובין ספינה של חרס, פטורה ממעשרות ומשביעית.

ועיין שם משנה ראשונה שכתב על זה באריכות, ובסוף דבריו כתב אלא שראיתי להרב משנה למלך (פ"ב מהלכות ביכורים), שדעתו לחלק, דבאילן דהתם לא בעי נמי גוששת ולמד מהירושלמי דה"ה בכלי חרס לא בעי נמי נקוב לענין אילן. ע"ש שהאריך. ולא ירדתי לסוף דעתו, מה טעם לחלק בין אילן לזרעים לענין גוששת. ע"ש. ע"כ. לכאורה נראה דלהרמב"ם עציץ של חרס שאינו נקוב כיון שאינו יונק מהקרקע דינו כמטלטלין גמורים, ונקנה ככל קנין מטלטלין. וכן הוא לשיטת התוספות בגיטין. ולרש"י עציץ של עץ שאינו נקוב דינו כמטלטלין, מה שאין כן של חרס כיון שיונק מהקרקע דינו כקרקע.

ולדברי רבינו עובדיה אין הבדל בין עציץ של עץ לעציץ של חרס, הכל נחשב כמטלטלין. וראה משנה למלך ביכורים, דבפ"ב ה"ט כתב, שבחלה פ"ב מ"ב כתב רבינו עובדיה דאירי בספינה נקובה, ובמשנה ערלה פ"א מ"ב כתב רבינו עובדיה שהספינה אינה נקובה. דפירש שם המשנה למלך את דבריו, שיש לחלק בין זרעים לאילן, דבאילן לא בעי נקובה, ובזרעים בעי נקובה, דבערלה מדבר באילן, ע"כ כיון ששרשי אילן חזקים ומנקבים את הספינה, שאינו נקוב בנקוב, לא כן בזרעים, דבספינה נקובה איירי.

איתא בגמרא גיטין (דף כב, ב) עציץ של אחד זרעים של אחר מכר בעל העציץ לבעל זרעים, כיון שמשך קנה. מכר בעל זרעים לבעל עציץ, לא קנה עד שיחזיק בזרעים. עציץ זרעים של אחד, ומכרן לאחר, החזיק בזרעים קנה עציץ. וזו היא ששנינו נכסים שאין להם אחריות נקנין עם נכסים שיש להן אחריות בכסף ובשטר ובחזקה. החזיק בעציץ אף עציץ לא קנה.

וכתב רש"י שם, בד"ה עד שיחזיק בזרעים. עציץ הוי תלוש, ומיקני במשיכה, וזרעים הוי מחוברין ודינן כקרקע, ונקנים בכסף ובשטר ובחזקה, ועד שיחזיק, כגון ניכש או עידר, דהויא חזקה, ובדלא יהיב במעות איירי, דאי יהיב זוזי מקנו בכסף. החזיק בעציץ, ולא משכו לקנות, אלא עשה בו משום מלאכה במקומו, אף עציץ לא קנה דמטלטלין לא מקנו בחזקה. ע"כ.

ומוכח שם בגמרא דבעציץ נקוב איירי, על כן הזרעים נקנין בחזקה, והעציץ נקנה במשיכה, כדין מטלטלין. ונראה דכי היכי דפליג רש"י ותוספות בספינה לענין מעשר ושביעית, הוא הדין לגבי קנינים, דכל שיונק מהקרקע הרי הוא כמחובר.

וראה שבת (דף צה,ב) בתוד"ה לכל מילי, לשבת ולקנות במשיכה ולא בכסף, ולפרוזבול שאינו נכתב אלא על הקרקע. ע"כ. והוא אליבא דרבי שמעון, שמשווה נקוב לאינו נקוב, שאפילו נקוב דינו באינו נקוב, ולרבנן לכל מילי יש לחלק בין נקוב לאינו נקוב. על כל פנים נראה מדברי רש"י, וכן הוא פשוט הגמרא, ששבת וקנינים אותו הדין, דאין לחלק ביניהם. ולכאורה והוא הדין מעשר ושביעית. ונראה דכי היכי דפליגי רש"י ותוספות גבי מעשר ושביעית, הוא הדין גבי קנינים. ויש בזה נפקא מינה לדינא, איך קונים עציץ של חרס או עץ שאינו נקוב, אם דינו כמחובר או דינו כמטלטלין, אם נאמר שהעץ יונק, נידון כקרקע, אפילו אם העציץ מעץ אינו נקוב, אם נאמר שהחרס יונק, נידון כקרקע אפילו אם העציץ מחרס אינו נקוב. ולענין מקח וממכר קונין את העציץ שאינו נקוב כמו שקונין קרקע. הכל תלוי אם יונק מהקרקע או אינו יונק מהקרקע.

ויש להביא ראיה שדין מעשר וקנינים שוים מדסמכא בגמרא בגטין (דף כב,א) דין קנינים לדין מעשר, נקבו בארץ ונופו בחו"ל אביי אמר בתר נקבו אזלינן, רבא אמר בתר נופו אזלינן, בדאשרוש כולי עלמא לא פליגי דלא אזלינן בתר נוף. ע"כ. ואם העציץ נקוב בודאי הרי הוא כמחובר, ואם השורשים בארץ והנוף בחוצה לארץ הולכין אחר העיקר וחייב במעשר. והנה איתא בגמרא בשבת (דף צה,ב) אמר רבא חמש מדות בכלי חרס, ניקב כמוציא משקה טהור מלטמא גיסטרא, ועדיין כלי הוא להכשיר מי חטאת. ניקב ככונס משקה טהור ומקדש בו חטאת, ועדיין כלי הוא להכשיר בו זרעים. ניקב כשורש קטן, טהור מלהכשיר בו זרעים, ועדיין כלי הוא לקבל בו זיתים. ניקב כמוציא זיתים, טהור מלקבל בו זיתים, ועדיין כלי הוא לקבל בו רימונים. ניקב כמוציא רימונים, טהור מכלום. ואם היקף צמיד פתיל עד שיפחת רובו.

פירוש הגמרא; חמש דינים בכלי חרס, אם היה שבר כלי שאפשר להשתמש בו, והוא מקבל טומאה. ניקב כמוציא משקה, אין בו תורת גיסטרא, דכלי אינו נטהר בכך, ומקבל טומאה, וכלי הוא לקדש בו מי חטאת. ניקב ככונס משקה, בטל מתורת כלי לקדש בו מי חטאת, ועדיין הוא נחשב ככלי, אם היו בתוך הכלי זרעים ונטמאו אין זרעים אלה נחשבים כמחובר ולא מקבלין טומאה, ואם הוכשרו לקבל טומאה הרי הם טמאים, דכתלוש הם. וכתב רש"י שם בד"ה ועדיין, הזרעים בתוכו דכתלושין הם ואפילו לרבנן, שאין נקב זה ראוי להריח לחלוחית הקרקע. ניקב כלי החרס כשורש קטן, הרי הוא נחשב כמחובר שיונק מנקב זה מהקרקע, והוא טהור מלהכשיר בו זרעים ואין זרעים אלו מקבלין טומאה של כלי חרס, אבל עדיין ראוי הוא לקבל רימונים, ואם יחדו לרימונים מקבל טומאה. ניקב כמוציא רימונים, אין עליו תורת כלי ואינו מקבל טומאה. ואם היה הכלי מוקף צמיד פתיל ובתוכו אוכלין, מציל הכלי חרס את האוכלין ואינם מקבלים טומאה באוהל המת, עד שיפחת ברובו, ואז כל אשר בתוכו יטמא.

נראה מדברי הגמרא שאין כלי חרס מתבטל מדין מחובר אלא אם כן ניקב פחות משורש קטן. וכמו שכותב רש"י שם, שאין זה נקב ראוי להריח לחלוחית הקרקע. וכן פסק הרמב"ם הלכות כלים (פ"ט ה"ב). ולכאורה קשה לרש"י שאומר שספינה של חרס אינה צריכה לינקב, ואינו נקוב כנקוב. והרי נראה מדברי הגמרא שכלי חרס שניקב פחות משורש קטן הרי הוא כתלוש, ואינו נחשב כמחובר. וכבר עמדו על זה התוספות שם בד"ה טהור מלהכשיר זרעים, דמשמע דכלי חרס בעד נקיבה, ודלא כפירוש הקונטרס בפ"ק דגיטין (דף ז,א) שפירש דספינה של חרס דכיון שהיא של עפר חשובה כנקובה ועת לקצר. ע"כ. ואולי אפשר להסביר דעת רש"י, שיש לחלק בין ספינה שהיא גדולה ורחבה שהיא מחרס, לא בעי נקיבה, לבין עציץ שהוא קטן, בעי נקיבה כשורש קטן, כדי שיחשב כמחובר. ועוד אפשר לומר שספינה מתלחלת מחמת המים ויונקת, מה שאין כן כלי חרס. ספינה הרי היא כמחובר, אם הספינה של חרס יונקת מהקרקע. וחייבת במעשר ושביעית. לא כן כלי חרס אינו נקוב עד שיהיה בו נקב כשורש קטן, והוא לדינים דאורייתא. אבל מ"מ גם עציץ חרס שאינו נקוב על כל פנים יש לו חיובים מדרבנן. אלא שנראה מדברי התוספות שאין לחלק בין ספינה לעציץ. התוספות משווים את הספינה לעציץ, אם אני אומר שחרס יונק גם אם אינו נקוב, מה ההבדל בין ספינה לעציץ.

וכן מרן השו"ע או"ח (סימן שלו ס"ח) פסק עציץ אפילו אינו נקוב יש לזהר מליטלו מעל גבי קרקע ולהניחו על גבי יתדות או איפכא, בין שהוא של עץ בין של חרס. וחשש מרן השו"ע לשני השיטות, ודימה דין ספינה לדין עציץ. וקודם שאסביר את דברי מרן השו"ע אביא את הגמרא בשבת פרק המוציא יין (דף פא,ב), אמר אביי פרפיסא הואיל ואתא לידן לימא ביה מילתא, היה מונח על גבי קרקע והניחו על גבי יתדות מיחייב משום תולש. היה מונח על גבי יתדות והניחו על גבי קרקע חייב משום נוטע.

כתב רש"י בד"ה האי פרפיסא, עציץ נקוב שזרעו בו. חייב משום תולש, דאינו ונהנה שוב מריח הקרקע, ולי נראה דהאי חייב לאוו דוקא, אלא אסור משום דדמי לתולש, דאי חייב ממש קאמר לצורך, היכי שרי רבנן איסור כרת וסקילה משום קינוחו וכו'. משמע מרש"י באם לוקח עציץ נקוב מהקרקע ומניח אותו למעלה באויר אסור מדרבנן, משום תולש, וכן אם היה למעלה באויר והניחו על גבי קרקע, אסור מדרבנן משום נוטע. וכן כתבו התוספות שם בד"ה והניחו, האי מיחייב מכת מרדות מדרבנן כפירוש הקונטרס. וכן הוא בהגהת אשר (פ"ח ס"ב), שאינו אלא מדרבנן. וכתב, אם כן משמע אם הפסיקו לגמרי בעצים או בבגד דפסיק יניקתו לגמרי, שייך בו תלישה ונטיעה מדאורייתא.

אמנם הרמב"ם הלכות שבת (פ"ח ה"ד) כתב, גבשושית של עפר שעלו בה עשבים, הגביהם מעל הארץ והניחה על גבי יתדות חייב משום תולש, היתה על גבי יתדות והניחה על הארץ חייב משום זורע. וכל מקום שהרמב"ם כותב חייב הוא מדאורייתא.

כתב מרן השו"ע שאפילו עציץ שאינו נקוב בין של חרס בין של עץ יש ליזהר שלא ליטלו ולהניחו על גבי יתדות. והוא אסור מדרבנן. וצריך לומר שמרן השו"ע סובר כרש"י, שאם נוטל עציץ נקוב ומניחו על גבי יתדות אסור מדרבנן, על כן כתב "יש להיזהר" וכו'. ואם נאמר שמרן סובר שאם נוטל עציץ נקוב ומניחו על גבי יתדות אסור מדאורייתא, לא היה כותב יש להיזהר מליטול עציץ שאינו נקוב ולהניחו על גבי יתדות, שהרי רש"י סובר שעציץ של חרס לא בעי נקיבה, ואפי' שאינו נקוב יונק. ולהתוספות עציץ של עץ לא בעי נקיבה, ואפי' אינו נקוב יונק. א"כ הו' ספק דאורייתא אם כרש"י או כהתוס'. אלא ודאי מרן סובר שליטול עציץ ולהניחו על גבי יתדות אסור מדרבנן. ועוד חשש מרן השו"ע שסוברים שדין ספינה ועציץ אותו הדין.

וראה כף החיים (סימן שלו ס"ק נב) שכתב, צרור שעלו בו עשבים מותר לקנח בו, דאינו אלא מדרבנן והתירו משום כבוד הבריות. וכן כתב באור הלכה (סימן שלו ס"ז), שלדעת מרן המגביה עציץ נקוב אינו אלא מדרבנן. ומ"מ מרן פסק שעציץ אפילו שאינו נקוב יש ליזהר מליטלו מעל גבי קרקע ולהניחו על גבי יתדות או איפכא, בין שהוא של עץ ובין של חרס, וחשש לשני הסברות. אסר מרן להגביה את העציץ, שהרי אינו עושה שום פעולה, ודוקא לתלוש מעציץ שאינו נקוב אסור, אבל אם אינו יונק ומגביהו, ליכא למיחש.

וראה שם הגהות רבי עקיבא איגר, אפילו אינו נקוב יש ליזהר מליטלו, סוגיא דהאי פרפיסא מיירי רק בעציץ נקוב, אבל באינו נקוב יש לומר דליכא איסור כלל, כיון דעל הקרקע ג"כ אין לו יניקה מהקרקע, במה שנוטלו ומניחו על מקום אחר לא עביד מידי, ובפרט שהניחו על יתדות, דגם בנקוב הוא רק דרבנן, וא"כ בעציץ שאינו נקוב דלית ביה תלישה מדאורייתא, יש לומר דהוי כמו גזירה לגזירה, ואולי דעת השו"ע מכח הספק אם דינא דעציץ שאינו נקוב בעץ או בחרס.

וראה בהגר"א שם שכתב, מרן חשש לשני הפירושים. וכתב, בירושלמי משמע כדעת רש"י, והביאו הר"ש בהלכות ערלה, וכן פסק בטור יורה דעה סימן רצה, וכו' אבל הרמב"ם בפ"י מהלכות מעשר שני ונטע רבעי ושו"ע יו"ד שם כתב סתם עציץ, אפילו אינו נקוב. ע"כ.

וראה בהגר"א יו"ד (סימן רצד ס"ק ס"ד) בדין ערלה, אע"פ שאינו נקוב חייב, ואלו דבריו, אף על גב דבירושלמי אמר כלי חרס, סבירא ליה דכל שכן בשל עץ, וכשיטת תוספות בפ"ק דגיטין ובמנחות שם. אבל הרא"ש והטור כתבו כאן כשיטת רש"י, ודוקא בכלי חרס, אבל בירושלמי משמע כדברי הרמב"ם דבכל ענין מדאיבעיא להו אי מהני ג"כ לזרעים, הואיל והשרשים של האילן ניקבו אותו כבר, אבל לשיטת רש"י אין צריך לזה דהא נקוב הוא לכל דבר, ולשיטת הרמב"ם דלא מפליג בכל מקום ושל חרס או של עץ, דסבירא ליה דוקא בספינה מחלקינן בין עץ לחרס, שבמים מלחלים אותה. ועיין תוספות מנחות שם ובפ"ק דגטין ור"ש בפרק ב' דחלה מ"ב ועמ"ש באו"ח סימן שלו ס"ח. ע"כ. ודברי הגר"א דדוקא בספינה מחלקים בין עץ לחרס

שהמים מלחלים אותה, אבל בעצין שאינו נקוב דין אחד להם ואין הבדל בין חרס לעץ, לשיטת הרמב"ם בכל מקום. וצריך לומר שגם לדברי הגר"א אין זה כלל בדברי הרמב"ם, שהרי בהלכות כלים פ"ט ה"ב הרמב"ם הביא את הגמרא בשבת דף צה"ב, חמש מדות בכלי חרס, כצורתה, וכתב שם לגבי טומאת זרעים שאם ניקב כלי חרס אם הוא כדי שורש קטן דינו כמחובר, הא לאו הכי דינו כתלוש, ואם הוכשרו הזרעים הם מקבלים טומאה. ואולי אפשר לומר בשיטת הרמב"ם שכל מקום שכתב הרמב"ם סתם עצין נקוב, לא חילק בין חרס לשל עץ. ולענין תרומה פ"ה ה"ו, נקוב הרי הוא כארץ, וכמה יהיה בנקב כדי שרש קטן. הוא בין עצין של חרס ובין עצין של עץ. דבעצין אין לחלק בין חרס לעץ.

תמצית דבר;

לענין שבת מרן השו"ע או"ח (סימן שלו ס"ח) החמיר בדבר, וכתב עצין אפילו אינו נקוב יש ליזהר מליטלו מעל גבי קרקע ולהניח על גבי יתדות או איפכא, בין שהוא של עץ בין שהוא של חרס. לענין טומאת זרעים כתב הרמב"ם (הלכות כלים פ"ט ה"ב) אם ניקב כלי חרס לכדי שורש קטן הוא כמחובר ואינו מקבל טומאה.

לענין תרומות ומעשרות. כתב הרמב"ם (הלכות תרומה פ"ה ה"ו), עצין נקוב הרי הוא כארץ, וכמה יהיה בנקב כדי שורש קטן. מפשט דברי הרמב"ם נראה שבכל עצין מיירי, ועצין נקוב דינו כמחובר בתנאי שהנקב הוא בשורש קטן.

בספינה גוששת כתב הרמב"ם (הלכות תרומות פ"א הכ"ג), עפר חוצה לארץ הבא בספינה לארץ, בזמן שספינה גוששת לארץ, הרי הצומח בה חייב בתרומה ומעשרות ושביעית כצומח בא"י עצמה. ע"כ. ולהרדב"ז שם, בספינה של עץ מיירי, וכן כתב הגר"א יר"ד סימן רצד סק ס"ד. וסבירא ליה דדוקא בספינה מחליקין בין עץ לחרס שהמים מלחלים אותה.

לענין ערלה כתב הרמב"ם (הלכות מעשר שני ונטע רבעי פ"י ה"ח), הנוטע בעצין שאינו נקוב חייב בערלה. וכן פסק מרן השו"ע יורה דעה (סימן רצד סל"ו) הנוטע בספינה או בעצין, אע"פ שאינו נקוב חייב. לענין ביכורים, כתב הרמב"ם (הלכות ביכורים פ"ב ה"ט), הגדל בעצין אע"פ שהוא נקוב והגדל בספינה אינו מביא ממנו כל עיקר, שנאמר בארצם. אבל מביא מהגדל בגג או בחורבה. ע"כ.

לענין שביעית, אין מפורש בדברי הרמב"ם מה הדין בעצין שאינו נקוב. אם נדמה דין שביעית לשבת, ובשבת אסור לתלוש גם מעצין שאינו נקוב, על כל פנים מדרבנן, וכמבואר במסכת שבת (דף צה"א), התולש מעצין נקוב חייב והתולש מעצין שאינו נקוב פטור. ה"ה בדיני שביעית, עצין שאינו נקוב יש בו דיני שביעית, אם נאמר שביעית בזמן הזה מדרבנן ואין לדמות לשבת. אלא מסתבר לומר דכשאסרו חכמים שביעית בזמן הזה, כל הדינים שהיו כשהיה שביעית מדאורייתא, חלין גם עכשיו, דלא שינו חכמים ממה שהיה, והאיסור חל על הכל. וכמו דין מעשר, שחייב על אינו

נקוב. וראה הרמב"ם הלכות שמיטה ויובל (פ"א ה"ו), אין בודקין את הזרעים בעצין ולא עפר אבל בודקים אותם בעצין מלא גללים. וראה הרדב"ז שם, שמשמע מדבריו שאין הבדל בין עצין נקוב ואינו נקוב, הכל בכלל האיסור אפילו לבדוק זרעים לדעת אם הם טובים לזריעה אסור.

עצין שאינו יונק, העשוי מחומר קשה, או שיש הפסק מתחת לעצין ואינו יונק, לענין קנין דינו במטלטלין. וכמו שנהוג לקנות מטלטלין, חל הקנין על עצין זה. עצין שאינו נקוב והוא מחרס או מעץ, יש בו חשש יניקה, ולענין קנין אינו נקנה אלא א"כ עשה בו קנין מבורר המועיל למטלטלין וקרקעות.

עצין זה שאינו נקוב ועשוי מחומר קשה או שיש הפסק מתחת לעצין, שכאמור הרי הוא כמטלטלין לכל דבר, אפשר למכור אותו לנוכרי, כנהוג בכל קנין מטלטלין, ואין בו כל דיני שמיטה. והרי הוא כקרקע של נוכרים, ומנהג ירושלים להתיר שביעית בקרקע של נוכרים, ואין חלין עליהן דיני שביעית, וכמבואר בשו"ת אבקת רוכל סימנים כ"ב כ"ג כ"ד, ודלא כמב"ט שכתב קרקע של נוכרים חלין עליהן דיני שביעית, ואפשר לומר אפילו לסוברים שקרקע של נוכרים יש בהן דיני שביעית, נדון זה, שהוא מטלטלין גמורין, אין בו דיני שביעית, דזיל בתר טעמא, אין קנין לנוכרי להפקיע את קדושת הארץ, לא כן עצין זה הרי הוא כמוכר מטלטלין. וגם פועלים ישראל יכולין לעבוד שם, שהרי אין בעצין זה שום קדושה שהרי ניתק מהארץ.

והנה איתא במשנה (דמאי פ"ה ה"י) עצין נקוב הרי זה כארץ, תרם מהארץ על עצין נקוב, מעצין נקוב על הארץ, תרומתו ותרומה, משאינו נקוב על הנקוב תרומה ויחזור ויתרום. ורבינו עובדיה כתב הטעם, דמן הפטור על החייב הפריש ולא תרומה היא הלכך יחזור ויתרום. וראה משנה ראשונה שם, דמ"מ חייב מדרבנן. ונראה שהיא גמרא מפורשת בברכות (דף מז,ב) אכל טבל ומעשר ראשון וכו' אין מזמנין עליו, פשיטא לא צריכא בטבל טבול מדרבנן, והיכי דמי בעצין שאינו נקוב. ואין לחלק בין מעשר לשביעית שהרי איתא במשנה בחלה פ"ב משנה ב, עפר חוצה לארץ שבא בספינה לארץ חייבת במעשרת ושביעית, אמר רבי יהודה אימתי בזמן שהספינה גוששת. וכן פסק הרמב"ם (הלכות תרומות פ"א הכ"ג). ומשמע שאם אין הספינה גוששת ויש בה עפר מארץ העמים, אין כאן קדושת הארץ, ופטורה ממעשר ושביעית, דהכל הולך אחר היניקה. ונראה שגם בעצין שאינו נקוב חייב במעשר ושביעית, ואם אינה גוששת פטורה, משום שהעפר הוא מארץ העמים. אבל אם היה עפר מהארץ, כגון עצין שאינו נקוב, חייבת עכ"פ מדרבנן במעשר ושביעית. ואם מכר עצין שאינו נקוב לנוכרים, אינו כארץ להתחייב בקדושת הארץ, ופטורה ממעשר ושביעית, הכל הולך אחר היניקה. ונראה שגם בעצין שאינו נקוב חייב במעשר ושביעית מדרבנן, דעד כאן לא אמרין בספינה גוששת חייבת במעשר ושביעית, ואם אינה גוששת פטורה משום שהעפר הוא מארץ העמים, אבל אם היה עפר מהארץ, כגון עצין שאינו נקוב חייבת על כל פנים מדרבנן במעשר ושביעית, מכל מקום אם מכר עצין

שאינו נקוב לנכרים אינו כארץ להתחייב בקדושת שביעית. ולשון המשנה בדמאי מוכיח "עציץ נקוב הרי זה כארץ". ומשמע אם אינו נקוב אין הוא בארץ, ובטל מקדושת הארץ. הגם שחייב במעשר מדרבנן, ומעשר בזמן הזה מדרבנן, כמבואר בדברי הרמב"ם (הלכות תרומות פ"א הכ"ו), מ"מ עציץ שאינו נקוב דרגתו פחותה ואינו כארץ, והתבטל מדין ארץ לענין שאם מכר עציץ שאינו נקוב לנוכרי בטל מדין מעשר ושביעית. וראה רש"י גיטין (דף ז,ב) בד"ה באנו למחלוקת ר"י ורבנן, לרבנן אורא כמאן דמנחא דמי, ולר"י לא מחייב במעשר דמדאורייתא עד דמנחא אערעא. ע"כ. ומשמע שאם לא מנחא אארעא והמים מפסיקין, חייב בשביעית ומעשר מדרבנן, והוא הדין עציץ שאינו נקוב ואינו יונק, חייב בשביעית ומעשר מדרבנן, באופן שאין הנוף פונה לקרקע עצמה, שאם הנוף פונה לקרקע הולכין אחר הנוף, וכמבואר בגמרא גיטין דף כב, בדאדרוש כ"ע לא פליגי כי פליגי בדלא אשרוש, והלכה כרבה. הרמב"ם הלכות תרומות פ"א הכ"ה.

עציץ שאינו נקוב מחרס או מעץ, כיון שיש בענין זה מחלוקת אם יונק או אינו יונק, לגבי קנינים צריך למכור בקנין מבורר, שהוא קנין קרקע וקנין מטלטלין. ואם מוכר עציצים אלו לנכרי, כמו כן מוכר לנכרי גם את יניקת עציצים אלו, והרי הוא כמחובר, למי שסומך על היתר מכירה יסמוך גם על זה. ולמי שאינו סומך על היתר מכירה, הרי הוא כמוכר עציץ ויניקת הקרקע שלו, וגם בזה לא תועיל מכירה זו לגבי שביעית. ואע"פ ששביעית בזמן הזה דרבנן, נראה שכל דיני שביעית שהיו חכמים נתנו להם תוקף גם בזמן הזה. ואם עציץ של חרס או של עץ, מחמת הספק היו דנין אותם כמחובר, הוא הדין בזמן הזה, מכירה זו הרי היא כמחובר, ויש כאן בעיא של לא תחונם, ומחמת כך יתכן שהמכירה תתבטל. כיון שעובר על איסור לא תחונם, והוא ע"י שליח, וקימא לן אין שליח לדבר עבירה. וראה תוספות בבא מציעא (דף י,ב) בד"ה דאמר לישראל, א"נ דאף לרבא נפקא מינא דאי יש שליחות חלין הקדושין, ואי אין שליחות אין חלין הקידושין. ומשמע שהמעשה בטל. וראה אור לציון שביעית (ש"א ענף ד עמוד יד), שהוכיח מהרמב"ם שהמעשה בטל. אע"פ שלא מכר לא את הקרקע, מ"מ כיון שיניקת העציץ בכלל המכירה הרי הוא כמחובר.³

ואפילו אם נאמר שבכי האי גונא חלה המכירה, ואין בזה לא תחונם, מ"מ בודאי שאסור לישראל לעבוד בעציצים אלו, כמבואר בכסף משנה הלכות שמיטה ויובל

³ הגם שכבר דנו רבים, לא אמנע מלהעלות רעיון חדש, למנוע מכשול, (שהרי רוב אלה שמוכרים עבורם ימשיכו לעבוד על כל פנים גם אם יאמרו להם שהמכירה בטלה). נראה שאם השליח שמוכר את השדות לגוי יהיה אדם שמוכר גם את הקרקע שלו, יוכל למכור גם את שאר הקרקעות כולם, ולא תתבטל השליחות כלל, מדין מיגו דזכי לנפשיה זכי נמי לחבריה, כמ"ש הגמ' בב"מ ח,א, דהאומר לשלוחו צא גנוב פטור המשלח, אבל שותפין שגנבו, (ואחד מהם הוציאה מרשות הבעלים. רש"י) חייבין, מאי טעמא לאו משום דאמר' מיגו דזכי לנפשיה זכי נמי לחבריה שמעמ מינה. ע"ש. הרי להדיא גדם בדבר שהוא איסור תורה ברור, איסור גניבה, אמרי' מיגו דזכי' לנפשיה כו'. ודוק. העורך.

(פ"ד הכ"ט) בפירוש דברי הרמב"ם: עכ"ם שקנה קרקע בא"י וזרעה בשביעית פירותיה מותרין. וכתב שם פירותיה מותרין, כלומר מפני שהשדה של עכ"ם וגם לא נעבד בה עבודה ע"י ישראל, הלכך מותרים. וכן הוא בשו"ת אבקת רוכל (סימן כ"ד), שאסור לישראל לעבוד בקרקע נוכרי בשנת השמיטה שפירות נוכרים מותרים בתנאי שהעובדים נוכרים, דישראל מצווה על כך. ונראה דפסק הב"י לקולא בפירות נוכרים, דהוי דרבנן. וראה רדב"ז שם דאפילו בקרקע נוכרים ועובדים נוכרים אין מתירים את הפירות אלא משום דרבנן יש קנין, וכיון שיש מי שסובר יש קנין עכ"פ סמכו עליו בדרבנן. ובשו"ת אבקת רוכל (סימן כ"ג כ"ד), כתב, שכן נהגו להתיר בקרקע נוכרים והוא מנהג ירושלים. עכ"פ יש להקל במה שסמכו על קרקע נכרים, אבל להתיר עובדים ישראל בודאי שאין לסמוך על זה, ואפילו קרקע נוכרים אסורים לעבוד בה ישראל, דישראל מצווה על שביתת קרקע, אע"פ שאינה שלו. וכן פסק באור לציון שביעית (שאלה א ענף ו) שאם עבר הישראל וזרע בקרקע של נוכרי בא"י הירקות אסורים משום איסור ספיחין. וכן פסק בחזון איש שביעית (סימן כ). ונראה דהגמ' בגיטין (מז,א) במחלוקת אי יש קנין לנוכרי להפקיע או אין קנין לנוכרי להפקיע, הוא לגבי מעשר. וראה רש"י שם ב"ה אין קנין, אם קנה עכ"ם קרקע בארץ אין קנינו קנין להפקיעה מקדושתה שלא תתחייב במעשר. ע"כ. ולמי שאומר יש קנין פירוש, שהעכ"ם מפקיע את הארץ מקדושת מעשר. ולהלכה אנו פוסקים כיון דהוי מילתא דרבנן יש קנין, אבל מי התיר לישראל לעבוד בקרקע זו בשנה השביעית. ובספר התרומה הלכות א"י (דף ע"ח) כתב כיון דשביעית בזמן הזה דרבנן, נוכל לומר מותר לחרוש ולזרוע בקרקע העכ"ם אפילו מדרבנן וכו'. ע"כ.

וכן כתב פאת השולחן (סימן כ"ג ס"ק כ"ט), דכיון דשביעית בזמן הזה דרבנן יש להקל. ע"ש שהאריך והביא כמה פוסקים לקולא. אמנם כתבתי אע"פ ששביעית בזמן הזה דרבנן, נראה שכל דיני שביעית שהיו מכבר נתנו להם חכמים תוקף גם בזמן הזה, על כן יש לאסור לישראל לעבוד בקרקע נוכרים בשנת השמיטה, דהישראל מצווה על שביתת קרקע, אלא שבעציץ שאינו נקוב יש להקל ע"י מכירה לנוכרי, דהוי מטלטלין. דברי הגמרא (בגיטין מ"ז), אם יש קנין, הוא בקרקע. במטלטלין כגון בעציץ שאינו נקוב, לא נאמר. ונראה באופן זה אפשר להפקיע על ידי מכירה.

סיכום ההלכה;

אין לסמוך על מכירת עציצים של עץ או של חרס לנוכרי, מכיון שעציצים אלו יונקים מהארץ, ודינם כמחובר לקרקע. ומי שסומך על היתר מכירה יכול לסמוך גם על זה.

לענין שבת מרן השו"ע או"ח (סימן שלו ס"ח) החמיר בדבר וכתב עציץ אפילו אינו נקוב יש לזהר מליטלו מעל גבי קרקע ולהניחו על גבי יתדות או איפכא בין שהוא של עץ בין שהוא של חרס.

לענין תרומות ומעשרות, עציץ נקוב הרי הוא כארץ, ונקב כשורש קטן חשיב נקב להיות כמחובר. עציץ של חרס או של עץ במחלוקת שנויה, ע"כ אין להחשיב את זה כנקוב לענין להפריש מן הנקוב על עציץ חרס או עץ, שאינו נקוב. כל עציץ שאינו נקוב אם הנוף פונה לקרקע, וה"ה עציץ נקוב ולא השריש בקרקע, הולכין בו אחר הנוף. ואם עיקרו בארץ ונופו בחו"ל, הולכין אחר הנוף. רמב"ם הל' תרומות פ"א הכ"ה.

ספינה גוששת, כתב הרמב"ם (הלכות תרומות פ"א הכ"ג) עפר חוצה לארץ הבא לספינה לארץ בזמן שהספינה גוששת לארץ, הרי הצומח בה חייב בתרומה המעשרות ושביעית כצומח בא"י. להרדב"ז וכן להגר"א בספינה של עץ מיירי.

לענין ערלה, הנוטע בעציץ שאינו נקוב חייב בערלה. הרמב"ם הל' מעשר שני פ"י ה"ח. שו"ע יו"ד סימן רצד סכ"ו.

לענין ביכורים, הגדל בעציץ אע"פ שהוא נקוב והגדל בספינה, אינו מביא כל עיקר. הרמב"ם ה"ב פ"ב ה"ט.

אסור לישראל לעבוד בקרקע של נוכרים בא"י בשביעית, דהוא מחוייב על שביתת הארץ. כסף משנה פ"ד הכ"ט. שו"ת אבקת רוכל סי' כד.

לענין זרעים כלי חרס שניקב כדי שרש קטן דינו כמחובר ובטל מדין טומאה. הרמב"ם הלכות כלים פ"ט ה"ב.

הרב דוד אביטן שליט"א המכון למצות התלויות בארץ

תמוז תשס"א

גבול הר הבית הדרומי

תיאור כללי של הכותל הדרומי:

הכותל הדרומי ארכו 281 מטר, וזהה בצורתו לאבני הכותל המערבי והמזרחי [עד התפר] ממש. זאת ניתן לראות בבירור בקרנות הכתלים, שנחפרו לא מכבר עד היסודות, שהאבנים הם אותם אבנים והמשך בנין אחד. במשנה במסכת מדות מבואר שבדרום היו שערי חולדה המשמשים לכניסה ויציאה. כיום יש בדרום שלשה שערים, וכולם סתומים וחסומים באבנים:

א. המערבי שבהם נמצא כ - 90 מטר מהקרן המערבית, נקרא השער הכפול או שערי חולדה, משום שמצויים בו מדרגות עתיקות ורחבות מאוד ולפני המדרגות מצויים מקוואות רבים, דבר שמעיד שאכן כן הוא, שהרי הבאים בשערי בית המקדש חייבים לטהר עצמם קודם הכניסה, אין שום הסבר למקוואות רבים, אם לא ששמשו לעולי רגלים המוני בני ישראל. מקוואות אלו הם מקוואות יהודיים, יש לכך כמה ראיות ברורות מאוד [הגדולה שבהם: המדרגות הירודה למקווה חצובות בסלע ומחלוקות באמצעם בכעין מעקה קטן, וזאת על פי המבואר במשנה בשקלים ריש פ"ח שלמקווה יש דרך נפרדת ליורדים לטבול ודרך נפרדת לעולים מהטבילה, כדי שלא יטמאו אלו את אלו]. השער עצמו הוא העתיק שבשערי הדרום, אבל ניכר שבסביבתו אין האבנים זהים לאבני הייסוד אלא נבנו מאוחר יותר. [ויש עוד ראיות לכך. ראה להלן]. ולכן מסתבר שאין מדובר בשער מקורי של בית המקדש. אלא שער שבנוי על או בצד השערים המקוריים שנקראים צל חז"ל "שערי חולדה". שער זה מוליך כיום לאולמות מקומרים ומעוטרים (מתחת אל עקצא) שנבנו בתקופה קדומה.

ב. אחריו ב - 67 מטר נמצא השער המשולש, משום שיש בו שלשה קמרונות המוליכות לקמרונות הנמצאים מתחת לפני הר הבית דהיום ונקראים אוורות שלמה, ששמשו את הצלבנים [כבר הנוסע ר' בנימין מטודלה (משנת ד' תתקל"ג) כותב ביומן מסעו "ושם בבית אשר ההיה לשלמה אוורות סוסים אשר בנה בנין חזק מאוד" וכו']. השער ואבניו חדשים יחסית לשער הכפול, מה שמאמת את הדעה שנבנה כנראה בתקופת הצלבנית [שם רשעים הם וכנוותהן ירקב]. וייחוסו לאורות שלמה המלך, אין לו בסיס מספק, אלא מעין מסורת, אבל לא מתקבל על הדעת שבמקום כה קרוב לבית המקדש יחזיק שלמה המלך דווקא סוסים, ואילו אמרו כבשים או שוורים החרשתי. [לאחרונה בנו בעופל מדרגות שיחזור דמא לשער זה משום שסברו שגם הוא שער משערי חולדה. אבל אין לכך כל יסוד. וחלק מהחוקרים עצמם מגחכים על המעשה].

ג. השער היחיד, קרוב למקצוע המזרחי 32 מטר ממנו. שער קטן יחסית כיום הוא גבוה מאוד מעל פני הקרקע לאחר שהסירו את מערומי החול והשפך. וגם הוא שער חדש יחסית.

תיאור ומסקנה זו היא על דעתי, לא ראיתי צורך להביא דעות אחרים ולפרוך אותם, כי רבים הם, והזמן קצר. רק אומר שעין רואה שהמדריגות המוליכות לשער הכפול אינם בדיוק מתאימות למיקום השער, אלא הם מתרחבות הרבה מזרחה ממקום השער, ובחומה שכנגדם נראה סתימות באבנים בלתי מסודרות, מה שמראה על כך שבתקופה קדומה היה כנראה שער גדול יותר מול כל רוחב המדרגות. וא"כ השער הכפול אינו מקורי. גם גודל השערים אינו עולה בקנה אחד עם שערי המקדש שמסרו חז"ל במסכת מדות ב,ג: "כל הפתחים שהיו שם גבהן כ' אמה ורחבן י' אמות". וגם בזה נכתבו השערות שונות.

והנה כבר הכפתור ופרח בפרק ו' כתב ששערי חולדה ניכרים בדרום. ודעתי כתבתי, שההיכר הוא בעיקר מהנראה בסביבות השער הכפול, שלא דבר ריק הוא שנמצאים דווקא שם עשרות מקוואות חלקם בתוך כוכים וחלקם בתוך מבנים, וברור מעל לכל ספק שהם מקוואות יהודיים, ומכיון שמימות חרבן הבית לא גרו במקום לא יהודיים ולא גויים, כנראה למבקר במקום, ולא הייתה כל סיבה לבנות מקוואות במקום זה, ברור שהם מימות הבית השני ושמשו את עולי הרגלים. אבל להצביע ביד על שערי חולדה לענ"ד אי אפשר עדיין, כי אינם קיימים לע"ע. [ויש להוכיח כן גם מהאבן ההפוכה הנמצאת מעל השער שכתוב בה ברומות "אליוס אדריינוס וכו' אבי המולדת" (ראה אנצק' ולנאי לירושלים עמ' 1187), וסביר שאבן זו נפלה במקום השער, ומאוחר יותר השתמשו בה לשימוש חוזר, עכ"פ מכיון שכאמור האבנים הללו הם חדשות יחסית וקטנות בהרבה מאבני היסוד, ודאי שהשער אינו שער המקדש המקורי].

מאידך גיסא מבואים בשם הרדב"ז (סי' תרצא) שהכותל הדרומי הוא כותל העזרה. אבל ברור כיום שהדברים משוללי יסוד, גודלו של הכותל הדרומי ממערב למזרח הוא 281 מטר, ושל הכותל המערבי 488 מטר, פי כמה וכמה מחומת העזרה, שממזרח למערב הייתה מאה שמונים ושבע אמה, ומדרום לצפון הייתה מאה שלשים וחמש אמה, כמבואר במשנה (מדות ב,ו וה,א). וא"כ גם אם נגזים ונאמר שהאמה היא מטר אחד, אי אפשר למר שהחומה היא חומת העזרה. והאמת שדברים אלו לא היו עולים על הכתב אילו היה הרדב"ז רואה את אורך החומות, אבל מכיון שבימיו הכל היה מעורבב מאוד בתילי שפכים והריסות ובנינים, ולא היה אפשרות לגשת ולבדוק, כתב מה שכתב. ולא יתכן כלל להתחשב ולחוש לדברים שאין צל צילו של ספק שאינם נכונים. ומי שרוצה בכל זאת, עליו להחמיר על עצמו ולא להתקרב כלל לאיזור כולו

ללא טבילת זבים [הגם שלדעתי הקלושה אי"צ אלא טבילת בעל קרי, מ"מ יש סוברים שצריך טבילת זבים], וללכת במקום ללא נעלים וכו'. ואסור לו לנסוע באוטובוס לכותל, כיון שהאוטובוס עובר בדרך העופל שלדעת הרדב"ז היא בכלל הר הבית. ומכיון שזכיתי לראות מגדולי חכמי ישראל בכותל, ואף לא אחד מהם נוהג כך, ברור שאינם חוששים לדברי הרדב"ז כלל, ולא לדברי הרב ציץ אליעזר דלהלן.

ובשום אופן לא יתכן שחלק מהחומה היא חומת העזרה וחלקה מאוחר יותר, שכן כל אדם שמגיע לכותל מתחנת האוטובוס שממולו נמצאת הקרן הדרום מערבית [שנחפרה עד היסודות], רואה את האבנים האדירות מסותתות השוליים המצויות בשכבות התחתונות של החומה, וממשיך צפונה לכותל ולמנהרת, ממשיך ורואה את אותם אבנים בנויות אחת על חברתה, ללא תפרים כלל. לכן ברור שהחומה הזו איננה חומת העזרה, וכנראה גם לא חומת הר הבית, שהיה רק ת"ק אמה על ת"ק אמה, (כמבואר ריש מידות), אלא חומת תמך אדירה שבנה הורדוס או לפניו, חיצונות להר הבית, כדי ליישר את ההר, והדברים מפורסמים.

זאת ועוד בית המקדש בנוי היה על הר, וסביר שנבנה במרכזו או קרוב למרכז, אבל ודאי שלא יתכן לבנותו בשיפולי ההר. הקרן הדרומית מערבית של החומה נמצאת ממש בשיפולי ההר, בעמק שנקרא עמק הטירופיון. וכן הכותל הדרומי נמצא במורדות ההר.

וזאת אני אומר אפי' אם באמת היה כך דעת הרדב"ז, כמו שהביאו בשמו כמה אחרונים. אבל האמת שאינו כן דעת הרדב"ז. והילך לשונו: "הדבר ברור שתחת הכיפה (כיפת הסלע) שם אבן השתיה... ולענין הרוחב כבר ידעת כי רוחב העזרה מצפון לדרום הם קל"ה אמה, וכבר הנראה לעין כותל הדרום במקומו הראשון הוא... א"כ סוף הבנין הנקרא מדרש שלמה לצד הדרום, הוא סוף העזרה, אלא שהוא חוץ מקפ"ז אמה אשר ממזרח למערב והוא מכלל הר הבית, ועד היום בנוי כיפין על גבי כיפין, מכל מקום למדנו כי הכותל ההוא עצמו היה כותל העזרה אשר לצד דרום". הנה עד כאן סותר הרדב"ז את עצמו תוך כדי דיבור ב' פעמים, בתחילה כותב שהוא כותל העזרה, ושוב כותב שהוא בכלל הר הבית חוץ לקפ"ז אמה, וא"כ אינו כותל העזרה, ושוב חוזר וכותב שמכל מקום הוא כותל העזרה. ואיני יודע ליישב דבריו, [הרי ידוע ומבואר במשנה במדות שחומת העזרה אינה חומת הר הבית ושערי העזרה אינו שערי הר הבית]. וצ"ע. עכ"פ בסיום דבריו שב וכותב: "שוב ראיתי וכן אמרו לי בני אדם היודעים לשער, שאין לך פתח ולא עליה שלא תהיה רקוחחה מהכיפה כפי השיעור שכתבתי, הלכך מותר להתקרב אל הפתחים...". הנה חזר בו הרדב"ז אחר שראה ואמרו לו מודדים שהמרחק רב מהפתחים (וכמובן החומות) לכפית הסלע יותר מקפ"ז אמה. וברור שיש לסכם ולומר שדעת הרדב"ז היא שמותר לגשת לכתלים

ואינם כתלי העזרה, ולא כמו שמביאים בשמו שסובר שהכותל הדרומי והמערבי הם כתלי העזרה.

וכל זה לא נודע לו לרב ציץ אליעזר שכותב (ח"י סי' ז) להמליץ על השרידים המחמירים שלא להיכנס לאיזור שמדרום לחומת הר הבית הדרומית [שנקרא עופל]. והביא שכך מספרים על הגר"ס שאסר וכו'. ותמך דבריו מפירושים שמפרש באי אלו מדרשים וכו'. ע"ש. וכבר הגרמ"נ שפירא שליט"א בספר הר הקדש עמ' רמ"ח, וכתב שאין להאמין לסיפורים אלו, ואדרבא מספר שהוא שמע שלפני כתשעים שנה [מהיום. תשס"א] הלכו חכמי ישיבת "תורת חיים" שבעיר העתיקה לראות את החפירות בחומה הדרומית. ע"ש. וכן מה שהוכיח מדברי מהר"ם חאגיז וכו' כבר הוברר שהם דברים תמוהים ונסתרים מיניה וביה, כמו שכבר העיר הציץ אליעזר על הרדב"ז גופיה וכו'. ע"ש. ואם נאמין לספורים, הנה וורן בירושלים של מטה (נכתב לפני כמאה וחמישים שנה), מסיח לפ"ת (עמ' 236-7) שכשחפר באיזור המערבי והצפוני גילו היהודים התעניינות רבה, והיו באים כל יום לראות מה נעשה וכו', עד שביקש מהרב שלהם שלא יבואו כולם יחד, אלא כל יום מעט. ואם היה חשש שהחומות אינם חומות הר הבית לא היו הרבנים מתירים זאת. זאת ועוד מספר שם עמ' 270 שמצא חריתות במזרחית סמוך לקרן הדרומית (שלא נחפר עד היום בגלל קברי המוסלמים וכו') אותיות פיניקיות. כלומר יהודיות או כנעניות קדומות.

ושוב ראיתי מכתבו של רבינו עובדיה מברטנורה לאביו, [אגרות ארץ ישראל, יערי, עמ' 134]: "וכותל המערבי אשר הוא קיים עדיין... אבניו הם אבנים גדולות מאוד ועבות, לא ראיתי כגודל האבנים ההן בשום בנין קדמון, לא ברומי ולא בשאר מקומות, ובקרן מזרחית צפונית [צ"ל דרומית] של בית שם פינה אחת מאבנים גדולות מאד, 'ונכנסתי' תחת הכיפה ההיא, ושם בנין גדול בנוי על גבי עמודים גדולים וגבוהים, והעמודים רבים מאד, עד שנלאתי מלהלך עד סוף הבנין ההוא כי רב הוא, והוא מלא עפר וכו', ובית המקדש עומד על אותם העמודים, ובכל עמוד ועמוד יש נקב להכניס בו חבל, ואומרים כי שם היו קושרים האילים והפרים של הזבחים". ולפי התיאור ברור מאוד שכוונתו למה שמכונה אורות שלמה, שעד היום מתואר ממש כדבריו, [ולכן ברור שט"ס נפל בדבריו, וצ"ל פינה מזרחית דרומית ולא צפונית]. והנה מספר לנו הרע"ב זלה"ה שנכנס בעצמו במקום הנקרא אורות שלמה ולא חשש ולא שמע על מסורת וכו' שהמקום נמצא בעזרה. ובודאי טבל עצמו קודם שנכנס, כדין הנכנס להר הבית. ומעשה רב. ותול"מ.

נגד הטוענים שחומת הר הבית נבנתה על ידי אדריינוס

ומאידך יש טיעונים שהחומה אינה חומת הר הבית אלא חומה שבנה אדריינוס אחר החרבן, וזאת אחר שהרס את חומות הורדוס עד היסוד, השערה זו פורחת באויר, אבל מצאה לה - כמו לכל רעיון - כמה קונים בזול [ראה מ"ש במאמר מערכת בחוברת זו]. ולהלן מכתבי לאחד מהם להוכיח בראיות רבות שדברי הבל הם:

לכבוד ידידי הרב ... שליט"א שלום רב

הריני להציג לפני כת"ר את ראיותי לכך שהחומה היסודית היא חומה שנבנתה לכל המאוחר על ידי הורדוס, מבלי להתחשב כלל בכך שהמסורת היא שהחומה היא חומת המקדש. ומבלי להתחשב כלל בעובדה שאדריינוס ימ"ש מת כג' שנים אחר שהתחיל בבניה בירושלים, ולא יתכן כלל שהספיק לבנות בנין עצום ורב כזה בשנים מועטות כל כך. ולא מסתבר כלל שהרס את החומות עד היסודות רק כשי לבנות במקום הכל מחדש. ואכתוב בקיצור נמרץ, כי כבר דיברנו בעל פה וגם כי כבודו חכם ודי לו ברמיזה.

(א) השער הכפול שבדרום הוא ישן מאוד הרבה יותר מהשער המשולש ואינו דומה לו כלל, וכיון שאת המשולש בנו כנראה הצלבנים וברור שאת הכפול בנו קודם, וחומת המבנה בכפול (כיום מסגד אל עקצא) אינו עשוי מאותם אבנים של החומה היסודית, וכיון שאבניו אינם זהות לאבנים הצלבניות שבשער המשולש אלא מאבנים אחרות הנראות ישנות יותר, והמקום ידוע [לך] כמקדשו של אדריינוס. א"כ האבנים של אדריינוס אינם אבני היסוד של העיר, אלא בנה על היסודות הקיימים מכבר. אם בכלל. שוב הגיע לידי ספרו של וורן, ירושלים של מטה, ובעמ' 62 כותב: "בכותל הדרומי נמצאו שני שערים שחילקו את החומה לשלשה חלקים כמעט שווים, כל שער כזה היה כפול והוביל בשיפוע מתון עד לפני שטח המקדש. השער המשולש נוסף בתקופה הרומית המאוחרת, אבל שרידי השער העתיק עדיין מצויים באתר. העמודים הענקיים הקיימים בשער חולדה וקישוטי האבן הנפלאים שבתקרה הכיפתית הם דוגמאות נאות למלאכת מחשבת עתיקה שאומרים כי היא יהודית רומית". ע"כ. גם אם לא נקבל כל פרט כלשעצמו, עכ"פ ודאי תודה לי שמכלול הדברים נכון ומתקבל. ודבריו על "עמודים ענקיים" הקיימים בשער, שללא ספק כונתו על החלק הפנימי של השער, כי מבחוץ לא נראה דבר, מזכיר במשהו את עמודי השדרה המלכותית של הורדוס שמספר עליה יוסף ב"מ שהיו ענקיים ושלשה בני אדם משולבי ידיים הקיפו עמוד אחד. ואף נמצאו כאלו בחפירות, כמ"ש המהדיר בירושלים של מטה עמ' 61.

ב) בקרן המזרחית דרומית מתחברת לחומת הר הבית חומה המקפת את העופל, וגם לה יש אבני יסוד עמוקות מאוד שנתגלו זה עתה בחפירות שנעשו מזה כמה חדשים, ועליהם אבנים חדשות יותר שמסתבר מאוד שהם מהתקופה הביזנטית. וכפי שאמרו לנו הארכיאולוגים בשטח. וכיון שהתפר שבין חומת העופל לחומת הר הבית הוא תפר צמוד מאוד, ברור שאת חומת הר הבית בנו קודם לחומת העופל הלזו, וכיון שאין כל ממצאים וגם אתה הנך מודה שאדריינוס לא בנה בעופל דבר, א"כ ברור שחומת הר הבית קדומה לאדריינוס. ומסויר נוסף שעשיתי באיזור נראה לי כי ניתן להבחין בחומת העופל הנז' בשלש תקופות שונות של חומה. התחתונה היא אבן אחת מסותת היטב ומעליה אבני חומה פחות מסותתות ומעליהם חומה מסוג שונה לגמרי, כנראה צלבני או ביזנטי, כלומר אבנים גדולות מצידי החומה, ובניהם אבנים קטנות מחוברות בטיט. וזה מחזק את השערתו שלא יתכן בשום אופן שחומת הר הבית היא מעשה אדריינוס שחיק טמיה.

ג) אבני היסוד מהתפר שבחומה המזרחית וצפונה הם קדומות יותר מאבני היסוד שעד התפר, ולדעתך אדריינוס לא טרח לסותרם כיון שהיו חזקות. וא"כ תמוה לי מאוד הרי בנין הורדוס היה חזק מאוד ויפה ועצום, כמ"ש בפ"ק דב"ב. וכפי שכותב יוסף בקדמוניות טו, יא הרס הורדוס את החומות הישנות עד הייסוד, וא"כ איך ייתכן שדקוא את חומות אלו השמיד אדריינוס עד הייסוד ממש ולא הניח אבן יסוד אחת, ודוקא בחומה העתיקה הזו המזרחית המיוחסת כחומת שלמה המלך הניח כמות שהיא, אדרבא הורדוס שהיה נוטה לרומאים ושהיה נוהג בהם בכל הכבוד ובנה בירושלים תאטרונים רומאיים וכו' מתקבל על הדעת שאת חומותיו היה אדריינוס מניח ואת חומת שלמה הורס עד הייסוד, כיון שכל מטרתו הייתה למחוק את שמה של ירושלים מהעולם.

ד) אמת המים תוכית. בביקורינו המשותף בעופל נכנסנו באמת המים היוצאת מהמקדש לנחל קדרון והגענו עד לחומה עצמה וראינו את מקום הסתימה בחומה, ונאמר לנו מפורשות על ידי אחד המשמרים שהמקום נסתם כדי שלא יוכלו להכנס משם להר הבית. והגם שהאמה חצובה בסלע ועוברת מתחת לחומה, על כל פנים ניתן לראות בבירור רב שהיה תיאום בין בניית החומות לבין בניית האמה, ומאותה תקופה הם. הרי שאם אדריינוס הרס את הייסודות היה צריך לשם כך לסתת את הסלע ולהתאימו לאבנים שלו, ואם אנו רואים בבירור שאין הדבר כן, אלא האמה חצובה בסלע בגודל ניכר ממש כאמה שחצובה בהמשך דרומה, א"כ ברור שלא נגעו באמה אחר בנין החומות. ושואל אני אותך ידידי היקר האם תוכל להאמין כי אדריינוס שבנה לדעתך את החומה, גם הוא שבנה את אמת המים הזאת. ואם כן היה צריך לה, אמור לי לאיזה צורך, הרי לא היה צריך לקורבנות וכו' ב"מקדשו" האללי. ועכ"פ הרי ודאי תודה לי שהדבר מצביע על ממצא של המקדש שלנו, והצורך

באמת מים מהמקדש הוא דבר המיוחד למקדשינו, ולא נוכל להעתיקו למקדשים זרים ללא ראייה ברורה סתם כדי להתעקש ולהעמיד דברים.

ה) לעיקר טענתך שהורדוס לא הוסיף על ת"ק על ת"ק ושלבנו הם קטנות וכו'. התירוץ הוא פשוט מאוד אם נקבל את הדעה שאומרת שהאמה היא 60 ס"מ ובצד הדרומי הדבר מתאים במדויק. או אפשר שמבנה החומות היום הוא מבנה חומות הסטווים המלכותיים של הורדוס שלא היו קודש כלל אלא חול, ומ"ש רבותינו במשנה שהר הבית ת"ק על ת"ק אמה, אינו בא לתאר את בנין הורדוס אלא את מקום הקודש ולכן אין מקום להקשות על המשנה מבנין הורדוס ופשוט. [גם וורן עמ' 66 כותב כן להדיא. ואולי ראה ממצאים המעידים על כך בשטח. כי הוא מהבודדים שנכנסו וחקרו את הר הבית מבפנים. ולדבריו שער הרחמים הוא שער חיצוני שממנו נכנסו לסטו המזרחי, ודרכו ראו את שער שושן. ומתאר במדויק את מה שנראה לו כמקום שריפת הפרה בהר המשחה שממנו ניתן לראות במדויק את כל המקדש דרך שערי רחמים. וברור שאם נקבל את דבריו יוצא שמקום המקדש הוא צפונית לכיפת הסלע. ובהמשך סותר דבריו וכותב שהמזבח היה ליד בור מס' 5. ויש לי עוד לא מעט פליאות על דבריו, אלא שאינני רואה טעם להאריך. ובטוחני שאף אתה ידך רב לך לדחותו וכו'.

ו) עוד הבחנתי בנקודה מעניינת מאוד, בדרום מתחת למדרגות המובילות לשער הכפול נמצאים מקוואות רבות מאוד משני עברי המדרגות. ומאידך באיזור השער המשולש והיחיד אין וולו גם מקוה אחד. והדבר מלמד בבירור על כך ששערי חולדה שמשו לכניסה ויציאה, כמ"ש במשנה, מקומם היה במקום השער הכפול. ולא רחוק לומר שהוא הוא שער חולדה [כהסכמת החוקרים. אלא שלאחרונה הוסיפו לכלול בטעות גם את המשולש ע"י מדרגות כו'. וכבר יש מהם המגחכים על כך]. ובכך מבואר יפה מדוע דווקא שערי חולדה שמשו לכניסה, ומפרשי המשנה נתנו טעמים שונים. ולענ"ד פשוט מאוד, כיון שבמקום היו מקוואות רבים, ועולי הרגלים שבאו מן הדרך ברכיבה וכו' היו בחשש קרי, והיו צריכים לטבול קודם לכניסתם להר הבית, לכן שערים אלו שמשו לכניסה, כי בפתחם קיימים מקוואות, ולאחר הטבילה בהם נכנסו פנימה אל הקדש. כך שלענ"ד השער הכפול הוא הוא שער חולדה שבדרום. וגם אם ייתכן שהשער עצמו אינו מתקופת הבית אלא מאוחר, עכ"פ מקום השער הוא במקום השער הכפול הנוכחי. מה שמלמד שלא הרבה השקיעו מחריבי הבית ימח שמם, אלא השתמשו בתואי הקיים.

ז) באמצע השער הכפול מתחברת לחומת הר הבית חומה שמקיפה את העיר העליונה. ובראש החומה הזו יש מבצר צלבני. וא"כ נבנה השער המשולש לפני הצלבנים, באופן שכבר בזמנם סתמוהו ולא השתמשו בו. א"כ השתמשו בו

המוסלמים הקדומים ואדרינוס. כי כבר כתבתי שרואים שם בניה בחומת הר הבית של לפחות שלשה זמנים שונים. וא"כ אבני היסוד הם קדומים יותר וללא ספק הם מתקופת בית שני.

ח) אבני החומה השלישית שגם אתה ודאי מודה שהם מתקופת הורדוס ואגריפס, הם זהות בצורת סיתות השולים שלהם לאבני הכותל, ולמה נחשוב שאדרינוס שרצה למחוק כל זכרון לירושלים יעשה דווקא אותם אבנים שעשו היהודים.

ט) קשה בעיניך שאבני מערת המכפלה זהים לאבני הכותל. דע שאינו קשה כלל. כי הדוגמה הלזו הייתה קיימת והורדוס בנה בכמה מקומות.

י) מגדל פצאל גם שם אבנים מסותתות כשל חומות הר הבית, אלא שהם נראות שחוקות כנראה בעקבות שריפות ובליסראות רבות שנורו לשם. וכיון שיב"מ כותב שאת מגדל פצאל הניח טיטוס למען יראו גבורתו, א"כ גם זו הוכחה ברורה שאבני הכותל הם מעשה ידי הורדוס ולא אדרינוס שחיק טמא.

ולא אמנע מלומר שהאמת היא שכלעצמי אני מאוד סולד מהרעיון הזה שבנינו של שלמה וכו' יתקיים רק ארבע מאות שנה, ושל עזרא ונחמיה וכו' ארבע מאות ועשרים שנה, ובנינו של אותו איש החושך, יתקיים כבר כמעט אלפיים שנה. אבל כמובן לא הייתי בונה מגדל על רעיון זה. ואתה תבחר...

הרב אהרן בוארון שליט"א
מעה"ק ירושלים ת"ו

הפרשת תרו"מ בחנויות ובתי עסק

[חלק ד המשך מגליון 32]

ענף ז': סיכום ההלכה בעזהשי"ת. והאם רשאי אדם להחמיר ולהפריש תרו"מ מפירות שנקנו מחנות שתחת "הכשר" מהודר, או שיש בזה איסור משום בל תשחית.

אתה הראית לדעת שאין שום חשש ופקפוק בהפרשת תרו"מ שמפרישים המשגיחי כשרות בחנויות ובתי עסקים. וכן ראיתי בשו"ת תשובות והנהגות ח"ג (רס"י שס) שסיפר שחמיו שאל את הגאון החזון איש האם כשקונה פירות וירקות מחנות שעומדת תחת "הכשר" מעולה, האם יפריש עוד פעם בביתו, והשיב שהנהגה טובה היא תמיד להפריש בבית, שיתרגל להפריש תמיד (ולא חלק). עכ"ל. והדברים מדברים בעד עצמם, שאין בזה שום צורך הלכתי, וגם לא חומרא שראוי לפרסמה ברבים, אלא אך הנהגה טובה ליחידים הנוהגים סלסול בעצמם. וע"ע בתשובות והנהגות (סס"י שלח). ואמנם התשובה"נ כנראה חולק על החזו"א, שהרי האריך להוכיח שיש לעשות זאת מעיקר הדין. מ"מ העיקר להלכה כהגאון החזו"א, וכמו שנתבאר בס"ד בכל דברינו. וכבר מצאנו שהתירו פרושים במקרה חמור יותר, כי היה נהוג פה באה"ק ת"ו עד לפני כמה שנים שהממשלה היתה קונה את כל יבולי השדות והפרדסים, ואח"כ היתה מוכרת לסיטונאים וכו'. והיו נוהגים ועדות הכשרות ע"פ הוראת גאוני ישראל להפריש במחסני הממשלה עבור כל המדינה, ולאחר זמן מה קמו ע"ז עוררים מכמה טעמים, ואז ישבו על מדוכה זו באורך וברוחב מגדולי הפוסקים בדורנו לברר ולבאר שאין לחוש לדברי המערערים בזה, ושהעיקר להלכה שההפרשת תרו"מ הלזו מועילה כדת וכדין. פוק חזי להגאון רבי יצחק יעקב וייס זלה"ה בשו"ת מנחת יצחק ח"ט (סי' קי-קיג) שהאריך בזה להוכיח שכן עיקר להלכה, והביא (ברס"י קי וברס"י קיב) שכן הסכימו גם הגר"ש ווזנר והגר"י פישר והגר"א דהורוויץ והגר"מ אהרנסון והגר"מ שטרנבוך (ותשובתו בזה היא לו נדפסה בשו"ת תשובות והנהגות דיליה ח"ג (סי' שלח). אך במח"כ דבריו בזה סתראי נינהו, דלהלן (סי' שמ) האריך לפקפק על ההפרשה שמפרישים המשגיחים בחנויות. וזה קיל טפי מהנדון דהמנחת יצחק. וכבר הערנו עליו לעיל ענף ו'. וצ"ע.) הנה לפניך חבל נביאים שכולם עונים ואומרים שכן עיקר להלכה. וכתב עוד שם, שכן היה המנהג פשוט זה עשרות שנים ע"פ הוראת גאוני וצדיקי הדור שלפנינו ובדורנו, ושכמה צדיקים וקדושי עליון אכלו פיתם מהפרשת תרו"מ הנ"ל, וח"ו לומר שנכשלו באכילת איסור וכו'. ע"ש באורך. וכ"פ עוד במנחת יצחק ח"י (סי' קד). ותשובת הגר"ש וואזנר שליט"א היא לו נדפסה בשו"ת שבט הלוי ח"ה (סי' קעב). ע"ש נפלאות מתורתו. ואם מצאנו שהקילו בנידון הנז' דחמיר טפי, כ"ש שאין לחשוש על הפרשת תרו"מ הנעשית ע"י המשגיחים בכל חנות וחנות. וכן מבואר עוד בפשיטות בשו"ת מנחת יצחק ח"ט (סימן קט). וכן השיב

הגר"ש אלישיב במכתב הנדפס בראש ספר משפטי ארץ אידלשטיין. ושכך ראוי למידרש בפיסקא. ודלא כמו שבס' הנז' נתנו כותרת למכתב הגריש"א שמשמע ממנה שיש חיוב לחזור להפריש תר"מ בבית גם מפירות וירקות שנקנו מחנות שתחת השגחה מהודרת. ואינו מכוון, והעיקר להקל. וע"ע במשפטי ארץ (במבוא עמוד ל) מה שהביא מהגר"ש אומהגר"ש אויירבך להקל בזה. ע"ש. וכן דעת הגר"ח קנייבסקי שליט"א בסה"ב דרך אמונה (פ"ט מהל' מעשר ח"ב סוף אות י, ובפ"ד ה"א בביאור ההלכה).

לאור כל הדברים האלה נראה לענ"ד ברור שאין להורות לרבים שצריך לחזור ולהפריש תר"מ מפירות שנקנו מחנות שתחת השגחה חרדית קפדנית, וכבר כתב בשו"ת משנה הלכות ח"א (סימן רלח) בענין אחר שהעלה שם שמהדין א"צ להפריש תר"מ מהפירות, וכתב שהמחמיר יחמיר לעצמו ולא לאחרים, אבל אם מורה כן לאחרים הרי הוא בכלל גוזל ממון חברו, כיון שמהדין הפירות מותרים. ע"כ. וה"ה לנ"ד. וכדברים האלה כתב גאון העולם מרן מופה"ד הגרע"י שליט"א בס' חזון עובדיה ח"ב (עמוד סג), שמורה הוראה שמחמיר על ספרדים בענין מזון פסח נגד דעת מרן השלחן ערוך, עונש יענש בידי שמים, שמאבד ממונם של ישראל. ולדעת כמה גדולים דינו כעובר על עבירות שבין אדם לחבירו שאין יוה"כ מכפר ח"ו. ושגגת תלמוד כזאת בודאי שעולה זדון. עכ"ל. ישמע חכם ויוסף לקח. ובמילואים בסוה"ס (עמוד רצו) הביא שכן כתבו בשם הגאון ר' אברהם אבוש גאב"ד פנקפורט דמיין. ושכיר"ב כ' בשו"ת תשובה מאהבה ח"א (סס"י קפא) וח"ג (סי' שעה). וציין עוד לשו"ת דברי חיים מצאנז ח"א (חיר"ד סס"י ב). ע"כ. ודון מינה ואוקי באתרין שאסור למורה הוראה להורות שיש "חיוב" להפריש שנות מפירות וירקות שנקנו בחנות שתחת הכשר קפדני.

ואולם נראה שאע"פ שא"צ מן הדין כלל לחזור ולהפריש תר"מ מפירות וירקות שנקנו מחנות שתחת הכשר מהודר, מ"מ מי שרוצה לחוש אולי לא הופרשו התר"מ כדת ולחזור ולהפריש בביתו פעם שניה, אין בזה חשש איסור בל תשחית, כי הן אמת שמצאנו להגאון רבי ברוך בנימין בתשובתו הנדפסת בשו"ת משפטי צדק (סי' צד) שהעלה שא"צ להפריש תר"מ מין שנעשה מענבים שנקנו מהגוי, וכתב, והמפריש תר"מ מהיין אפילו בלא ברכה מספק, עובר על בל תשחית, ויש בו משום ביזוי אוכלין. (מועתק משו"ת יביע אומר ח"ה חיר"ד סי' כח אות ב). ע"כ. מ"מ נראה שאין ללמוד מזה לנדו דידן, דהתם לפי מה שהעלה הגאון הנז' שאין שום צורך להפריש מהיין ההוא, היה ההיתר כ"כ ברור לו עד שלדעתו מי שמחמיר בזה הוא דבר ריק, וקרוב לקרות חסיד שוטה, לכן כתב שמי שעושה כן עובר משום בל תשחית, משא"כ בנ"ד שהפירות שלפנינו מחויבים הם בהפרשת תר"מ בודאי, ואדם זה אינו רוצה לסמוך על הפרשת המשגיח כשרות, כי חושש אולי אירעה איזו תקלה בהפרשת המשגיח כשרות, ולא הופרשו ההפרשות כהלכה, בכה"ג נראה שאין חשש אם יחמיר להפריש פעם נוספת תר"מ בביתו. שהדבר ידוע שכל דבר שנצרך לאדם לאיזה ענין אין לחשוש בו לא משום צער ב"ח ולא משום בל תשחית, וכל שכן בדבר שנצרך לאדם לעבודת בוראו.

צא ולמד ממ"ש רבינו הראב"ד בס' בעלי הנפש (שער הקדושה עמוד קכה במהדורת מוסד הרב קוק): ואני רואה הגדר הגדול והשימור המעולה והדרך הטוב להכנעת היצר הוא רעבון הנפש ממיעוט הנאותיה ותענוגיה במאכל ובמשתה, רק שיהנה וכו', ולעולם יניח מעט מכדי צרכו ומהשלמת תאוותו וכו', וע"ז אמרו חז"ל (גטין ע), סעודה שהנאתך, משוך ירך ממנה. עכת"ד. וע"ש. וז"ל רבינו יונה במאמר יסוד התשובה: ואל ימלא כל תאוותו לא במאכל ולא במשתה, וכן אמר הרב ר' אברהם בר דוד שהיה אחד מחסדי עולם, הגדר הגדול המעולה המופלא הוא מניעת המאכלות. וכך פירוש דבריו, אל יעזוב לגמרי מלאכול בשר ולשתות יין, כי דמך מה שאסרה תורה, אך בעת מאכלו בעודנו תאב לאכול יניח ממנו לכבוד הבורא, ואל יאכל כפי תאוותו, ודרך זה ימנעו מחטוא, ויזכירו אהבת הבורא יותר מתענית אחד בשבוע. כי זה בכל יום תמיד מידי כלו ומידי שתייתו יניח מתאוותו לכבוד הבורא. עכ"ל. וכ"כ אבי השל"ה הקדוש בספר ברית אברהם (פרק ה) בשם הראב"ד. (ורוב הפרק שם הוא העתק של מאמר יסוד התשובה של רבינו יונה הנז'). ופלא שלא נזכר שמו הטוב שם, רק כתב שהוא מעתיק מהקדמות ספר באר מים חיים. וספר במ"ח אמ"א. וכיצ"ב הביא בכף החיים סופר (סימן קנז ס"ק טו) שאמר המלאך המגיד למרן הקדוש זלה"ה (באזהרות שבתחילת ספר מגיד משרים אות טז), ובעת מאכלך כשאתה תאב ביותר לאכול או לשתות, תסלק ירך. ואם כה תעשה בכל סעודה, יהיה כאילו אתה מקריב קרבן בכל סעודה, ושלחנך יהיה מזבח ממש לזבוח עליו את היצר הרע. עכ"ל. וכי"ב מצאנו שכתב מרן בבית יוסף אר"ח (סימן תקצז): מצאתי כתוב בשם ספר אגודה (ר"ה פ"ד סימן כא), שהאוכלים בר"ה לא יאכלו כל שבעים, למען לא יקילו ראשם, ותהיה יראת ה' על פניהם. ע"כ. וכתב הרמ"א בדרכי משה (אות א) שכ"ה גם בכלבו. והוסיף הב"ח, שמהרש"ל כתב שקיבל מזקנו שלא אכל דגים בר"ה כדי למעט תאוות האנושי במקצת דבר המסוים, ויזכור יום הדין ולא יבוא לידי קלות ראש. עכ"ל.

מעתה הגע עצמך אם מותר וגם רצוי להשאיר ממאכלו שמוגש לפניו בצלחת, וגורם בזה מסתמא שאותו אוכל יזרק לפח, וזאת עבור מידת חסידות שאין לה שום בסיס הלכתי, כ"ש שהדבר מותר כשעושהו לשם הרחקה מאיסור, ואפילו שהוא חשש רחוק ומאיסור דרבנן. וקי"ל ביר"ד (סי' קנז ס"א בהוה) שאדם צריך ליתן כל ממון שיש לו כדי שלא יעבור בלא תעשה, ומשא"כ במצות עשה. ע"כ. ובדומה לנ"ד אמרתי בבחרותי להתיר לרוץ בשבת כדי שלא ליכשל בראיה אסורה, דאם התירו לרוץ לדבר מצוה כ"ש דמותר הדבר כדי שלא ליכשל בעבירה. וכשנדפס ספר ילקוט יוסף שבת א' מצאתי (בעמוד ד) שהביא שכ"פ להתיר באשל אברהם מבוטשאטש (מהדו"ת סימן שא). וכעת נ"ל ראייה לזה גם ממ"ש הגר"א פלאג' בשו"ת שמע אברהם (סימן מו ד"ה ומתוך, והלאה). וכן עיקר. לכן גם בנ"ד נלע"ד שאם אדם רוצה לחזור להפריש תרומה מפירות שקנה מחנות שתחת השגחה מהודרת, מחשש שחושש אולי אירעה איזו תקלה והפירות לא מעושרים כדין רשאי הוא לעשות כן ואין לו לחוש בזה לאיסור בל תשחית. וכבר הבאנו שבשו"ת תשובות והנהגות ח"ג (רס"י שמ) הביא שכן השיב הגאון החזון איש, שהנהגה טובה היא תמיד להפריש בבית (אפילו כשקונה מחנות שתחת השגחה מעולה), שיתרגל להפריש תמיד (ולא לחלק). ע"כ. וע"ע בתשובות

והנהגות לעיל (סס"י שלח). ומבואר דס"ל למרן החזו"א שאין בזה חשש איסור בל תשחית. ומי כמוהו מורה. וכן משמע בחזו"א דמאי (סימן ו סוף אות י) שאין בזה חשש בל תשחית. ע"ש. וכן תפסו בפשיטות בשו"ת מנחת יצחק ח"ט (סימן קט בסופו), ובשו"ת שבט הלוי ח"ה (סס"י קעב). גם הבאנו לעיל שכן פסקו הגר"ש אלישיב שליט"א והגר"ח קנייבסקי שליט"א. וע"ע בשו"ת בצל החכמה ח"ה (סימן כא אות ה). וכמדומני שראיתי שכ"פ הגר"צ אבא שאול זצ"ל. וכן עיקר לדינא.

ענף ח': בענין גודל החיוב שהמשגיח כשרות הממונים על הפרשת תרומה יהיו בקיאים כהוגן בעיקרי הלכות תרומה, ושיבינו היטב את נוסח ההפרשה לכל פרטיו. ושיהיה פיקוח נאות על זה וכו'.

בסיום דברי המעטים, ראיתי לנכון להביא מה שראיתי שעורר לנכון, בפתיחה לס' משפטי ארץ על הלכות תרומה להרה"ג שמחה אידלשטיין שליט"א (עמוד טז-יז) שמן הראוי שלא יגרע חלקה של הפרשת תרומה משחיטה ובדיקה או כתיבת סת"ם, אשר בהם הזהירו הפוסקים שלא יקבלו לשחיטה ומלאכת סת"ם אלא אדם שיוודע בע"פ את ההלכות השייכות לזה, ושקיבל כתב קבלה ע"ז מחכם מורה הוראה שהוסמך לכך. וכן חייבו הפוסקים השוחטים והסופרים לעשות חזרות על ההלכות לפרקים. ומדוע יגרע חלקה של הפרשת תרומות ומעשרות שאמרו עליה חז"ל (תנחומא סוף פרשת ראה) "האוכל פירותיו טבליים כאילו אוכל נבלות וטרפות", ואמרו (שבת לב סע"א) הלכות הקדש ותרומות ומעשרות הן הן גופי תורה ונמסרו לעמי הארץ. ורבינו אלעזר אזכרי ז"ל שהיה בזמן מרן הב"י כתב ספר חרדים (בפרק שייחד לבאר הלכות הצוות התלויות בארץ בדפ"ח ירושלים תשד"מ פנ"ב הט"ז): "וכל מי שאינו בקי בטיב תרומות ומעשרות אסור להיות לו בהם עסק". ע"כ. ומעתה מאחר שאנו מוסרים ביד המשגיח כשרות את התוצרת העולה לאחר זמן על שולחנינו למען יתקנה ע"י הפרשת תרומה כראוי, בכדי למנוע אפשרות שאדרבה במקום לתקן את הפירות יגרום המשגיח לקלקולם (ולפעמים הוא מעוות שלא יוכלו לתקון), על כן מן הראוי שלא מקבל משגיח כשרות למלאכת הפרשת תרומה אא"כ יש בידו תעודה המעידה עליו שהוא בקי בע"פ בנוסח ההפרשה, ומבין היטב את משמעותו, וכן שהוא בקיע בע"פ בהלכות תרומה העיקריות הנחוצות למשגיח כשרות. וגם מזמן לזמן לחדש את תעודת המשגיח, וכמו שמקובל בזמנינו לענין סופרים העוסקים במלאכת כתיבת סת"ם. עכ"ד. ודבריו אמת וצדק. ואמרתי להוסיף מה שהעיד בהקדמת שו"ת שמחה לאיש, אבא שאול, חאה"ע (עמוד לז) שלמר אביו הרב אליהו אבא שאול זלה"ה היה כתוב מנוי כממונה על המעשרות מהסבא קדישא הגאון מהר"ש אלפנדארי זצ"ל, וזאת לאחר שבחן אותו היטב בהלכות מוות התלויות בארץ. ע"כ. וע"ש שהגר"י מוצפי זלה"ה העיד עליו שהיה בקי בפסקי הש"ע בע"פ. ומזה רואים אנו שלשמת היותו בר אוריין לא סמך עליו הסבא קדישא עד שבחנו, ונוכח שהוא יודע היטב את ההלכות הנדרשות. וכן ראוי מאוד להנהיג גם בזמנינו. וזה פשוט וברור. וע"ע להגר"א הרצוג בשו"ת פסקים וכתבים ח"ג (סימן כט). ובשו"ת מנת יצחק ח"ט (סס"י קט ד"ה והעולה). ואשרי מי שיזכה לתקן הדבר.

נספח: כעת נדפס סה"ב שו"ת חלקת השדה ח"ב, להרה"ג ר' שניאור זלמן רווח שליט"א, יו"ר המכון למצוות התלויות בארץ, וחזיתיה תמן (סימן ג אות א) שנשאל בענין הפרשה חוזרת מתוצרת שקנה בחנות, והשיב שאם אין החנות עומדת תחת השגחה מעולה יש לחשוש שמא התר"מ לא הופרשו כדין. ובודאי שיש לשוב להפריש תר"מ, ואף אין זה נקרא חומרא, שכן מנסיוני נוכחתי פעמים רבות שהצרכן מקבל לביתו פירות שהם טבל עם "הכשר". אבל אם קנה מחנות שהיא תחת השגחה מעולה, ומפרישים שם תר"מ כדין, והעולם מודעים למעשיו של המשגיח, ויודעים את ענין נתינת המעשרות למקבלם וכו', בכה"ג אין כל צורך לשוב ולהפריש תר"מ מהתוצרת שקנה. עכת"ד. וה"ז כמו שכתבנו. אך זאת אבוא העיר בקיצור נמרץ, שמה שתפס בפשיטות שבעלי החנות צריכים להיות מודעים למעשיו של המשגיח וכו'. היא חומרא שחדש הגרש"ז אויערבך בכ"ד מספה"ק. ובמקום אחר הארכנו וכתבנו בזה להשיב על דבריו, והוכחנו תל"ת שאין צריך לחוש לזה. והבאנו שכן כתבו בפשיטות הגאון החזון איש והגאון מהר"צ פראנק זלה"ה. ושכן מבואר מדברי גאון ירושלים מהר"מ בן חביב זלה"ה. וכן עיקר. וכמו שביארנו גם לעיל (בענף ו) בקיצור. ואכמ"ל.

זאת תורת העולה: הקונה פירות וירקות ממקום שתחת "הכשר" מהודר (כלומר הכשר חרדי פרטי), אשר ממנים משגיח כשרות מטעמים שיפריש תרומות ומעשרות מהפירות והירקות, אין לו לחשוש שום חשש אולי צריך לחזור להפריש פעם נוספת מהפירות מאיזו סיבה שתהיה. ומ"מ מי שרוצה לנהוג חומרא יתירה בעצמו ולחזור להפריש פעם שניה מהפירות, כי חושש פן שמא ואולי לא הופרשו ההפרשות כדת וכדין, רשאי הוא לעשות זאת (כמובן ללא ברכה) ואין בזה חשש בל תשחית.

המפריש תרומות ומעשרות חייב הוא להבין את משמעות נוסח ההפרשה לפחות באופן כללי, כלומר שלפחות יודע הוא שמלבד מעט הפירות שהוא הפריש (+1%) ישנן עוד הפרשות בשאר הפירות. אבל אם אותו שהפריש תר"מ אינו מבין כלל בעניני ההפרשות, וכשקורא את נוסח ההפרשה חושב שהיא איזו תפילה, ואינו מודע כלל שישנן עוד הפרשות בשאר הפירות, לא הועילה הפרשתו ונשארו הפירות בטבול, ואסורים באכילה, עד שיחזרו להפריש מהם תרומות ומעשרות כהלכה (ללא ברכה).

ישנה תקנה תל"ת שעל פיה גם אדם שאינו מבין כלום בעניני תרומות ומעשרות יוכל להפריש בעצמו תר"מ, והיא, שיקח מעט יותר מאחד ממאה (+1%) מכלל הפירות (ואם צריך לברך, תחילה יברך) ויאמר: "התרומות והמעשרות שצריך לעשות בין בפירות שהוצאתי מהסל (+1%) ובין בשאר הפירות שנשארו בסל הכל יהיה כמו שכתוב בנוסח הפרשת תרומות ומעשרות שבסידור". ובאופן זה חלו כל הפרשות כהלכה (אלא שמי שמלמד דבר זה לע"ה, צריך גם לסדר לו ענין המטבע לפדיון מעשר שני ונטע רבעי. ויש לזה כמה דרכים). ואולם כל שאפשר לבקש מאדם שמבין את משמעות נוסח ההפרשה שיפריש לו מפירותיו, הרי זה עדיף מלהפריש ע"י הנוסח המקוצר הנז'.